
Funded
by the European Union
and the Council of Europe

COUNCIL OF EUROPE

Implemented
by the Council of Europe

ԿԱՆԱՆՑ ՀԱՄԱՐ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՏՉԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆ ՁԵՌՆԱՐԿ ԻՐԱՎԱԲԱՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

Դոկտոր Շազիա Չաուդիրի
Իրավագիտության պրոֆեսոր,
Լոնդոնի Քուին Մերի համալսարան

2018 թ. հոկտեմբեր

Այս տեղեկատվական նյութի բովանդակությունը բխում է «Կանանց համար արդարադատության մատչելիության ապահովման վերաբերյալ դատավորների և դատախազների վերապատրաստման» ձեռնարկից, որը հրատարակվել է Եվրոպայի խորհրդի կողմից 2017թ. սեպտեմբերին (հեղինակներն են Է. Դուբանը և Ի. Ռադաչիչը):

Այս փաստաթուղթը մշակվել է Եվրոպական միության և Եվրոպայի խորհրդի համատեղ ֆինանսավորմամբ իրականացվող մի ծրագրի շրջանակներում: Այստեղ արտահայտված տեսակետները չեն կարող դիտարկվել որպես վերոնշյալ կողմերից որևէ մեկի պաշտոնական կարծիքը:

Սույն փաստաթղթերի ամբողջական կամ մասնակի վերարտադրման կամ թարգմանության վերաբերյալ բոլոր հարցումները պետք է հասցեագրվեն Հաղորդակցությունների տնօրինությանը (F-67075 Strasbourg Cedex or publishing@coe.int): Այս հրատարակության վերաբերյալ բոլոր այլ նամակները պետք է հասցեագրվեն Ժողովրդավարության հարցերով գլխավոր տնօրինությանը:

Կազմը և Էջադրումը՝ ԿԻՍ ԿԻԸ, Ուկրաինա

Բովանդակություն

1 – ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐ. ԻՆՉ Է ՆՇԱՆԱԿՈՒՄ «ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՏՉԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆԸ» ԿԱՆԱՆՑ ՆԿԱՏՄԱՍԲ ԲՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏ ԿԱՊԿԱԾ.....	5
<i>Իրավական/ինստիտուցիոնալ մակարդակ.....</i>	<i>6</i>
<i>Սոցիալ-տնտեսական և մշակութային մակարդակ.....</i>	<i>7</i>
2 – ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԴԱՇՏԸ	8
3 – ՄԻԵԴ-Ի ՆԱԽԱԴԵՊԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ ԿԱՆԱՆՑ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՏՉԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ. 10	
<i>ԿՆԲ համար մասնավոր անհատներին մեղավոր ճանաչելը .....</i>	<i>10</i>
<i>Դրական պարտավորությունների դոկտրինի զարգացումը .....</i>	<i>11</i>
<i>Պատշաճ բարեխղճության (ջանադրության) սկզբունք .....</i>	<i>11</i>
<i>Արդար դատաքննության իրավունք.....</i>	<i>12</i>
<i>Հանգամանալի և արդյունավետ քննություն .....</i>	<i>13</i>
<i>Հարգանք դիմումատուի անձնական անձեռնմխելիության նկատմամբ... 13</i>	
<i>Խտրականության բացառման սկզբունքը .....</i>	<i>13</i>
4 – ՍՏԱՄԲՈՒԼՅԱՆ ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՆ և ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍԱՆԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆԸ	16
5 – ՈՒՂԵՅՈՒՅՑ ԲՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ՉՈՋԵՐԻ ՀԱՍԱՐ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՏՉԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՊԱՀՈՎՈՂ ՄԱՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ՀԱՍԱՐ	18
<i>Իրավական դիրքորոշում (<i>locus standi</i>) .....</i>	<i>18</i>
<i>Նախնական դատավարական հարցեր և քննություն .....</i>	<i>20</i>
<i>Ապացուցողական խնդիրներ .....</i>	<i>23</i>
<i>Գործով տեսական դիրքորոշումը և իրավական հիմնավորումը .....</i>	<i>28</i>
<i>Իրավական պաշտպանության միջոցները .....</i>	<i>28</i>
<i>Պատժի նշանակումը.....</i>	<i>31</i>
<i>Ռիսկի գնահատում .....</i>	<i>32</i>
<i>Գենդերազգային գործերի և դատական նիստերի վարումը .....</i>	<i>33</i>
<i>Անվտանգության հետ կապված մտահոգություններ և ռիսկի կառավարում.....</i>	<i>33</i>
<i>Հանդիպումների պլանավորումը և դատական նիստի կազմակերպումը .....</i>	<i>36</i>
<i>Չոհերին իրենց իրավունքների և օժանդակ ծառայությունների մասին տեղեկացնելը .....</i>	<i>37</i>

Վկաների և դատավարության մասնակիցների հետ փոխգործակցումը . . .	38
Կանայք որպես բռնության զոհեր	38
Բռնության կատարման պահին ներկա գտնված երեխաները	39
Կանայք և բազմակի խտրականությունը	39
Գենդերային կանխակալություն դատական վարույթներում	40
Փորձագետների և դատարանի բարեկամի (<i>amici curiae</i>) դերը	41
Վեճերի այլընտրանքային լուծում (ՎԱԼ)	42

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ 44

1

Ընդհանուր սկզբունքներ. Ի՞նչ է նշանակում «արդարադատության մատչելիությունը» կանանց նկատմամբ բռնության հետ կապված

Արդարադատության արդյունավետ մատչելիությունը կարևոր իրավունք է, որն ամրագրված է մարդու իրավունքների պաշտպանության համակարգի բազմաթիվ փաստաթղթերում: Կանանց նկատմամբ խտրականությունն չկիրառելու և կանանց ու տղամարդկանց միջև դե ֆակտո հավասարության հասնելու պարտականությունն այս իրավունքների կարևոր բաղադրիչն է: Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման ՄԱԿ-ի կոմիտեն (ԿՆԽՎԿ) սահմանել է արդարադատության մատչելիության վեց փոխկապակցված և էական բաղադրիչներ, որոնք համարվում են գենդերային հարցերին արձագանքող արդարադատության համակարգի հիմնական տարրերը:¹ Դրանք են՝ արդարադատությունից օգտվելու հնարավորությունը, հասանելիությունը, մատչելիությունը, լավ որակը, զոհերի համար նախատեսվող իրավական պաշտպանության միջոցները և արդարադատության համակարգի հաշվետվողականությունը:

Կանանց նկատմամբ բռնության (ԿՆԲ) առումով արդարադատության մատչելիությունն նշանակում է, որ պետությունները պետք է իրականացնեն մի շարք միջոցառումներ, այդ թվում՝

¹ ԿՆԽՎԿ կոմիտե, 2015 թվական, Կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ թիվ 33 ընդհանուր հանձնարարական, ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ CEDAW/C/GC/33:

- Ներպետական օրենսդրության փոփոխում երաշխավորելու, որ կանանց նկատմամբ բռնությունները պատշաճ կերպով սահմանված են որպես հանցագործություններ
- Քննության և քրեական հետապնդման համապատասխան ընթացակարգերի ապահովում
- Իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների հասանելիության և վնասի փոխհատուցման ապահովում

Կանայք նաև արդարադատության մատչելիության հետ մի շարք խոչընդոտների են բախվում իրավական համակարգի թե՛ ներսում և թե՛ նրանից դուրս: Այդ խոչընդոտները պետք է հաղթահարվեն, որպեսզի նրանց համար արդարադատությունը լինի արդյունավետորեն մատչելի: ² Դրանք կարելի է բաժանել երկու տեսակի՝

Իրավական/ինստիտուցիոնալ մակարդակ

- Խտրական կամ զգայուն հարցեր չշոշափող իրավական դաշտ (այդ թվում՝ ակնհայտ խտրական իրավական դրույթներ, «գենդերային կուրություն» դրսևորող դրույթներ, որոնցում հաշվի չի առնվում կանանց սոցիալական դիրքը. օրենսդրական բացեր այն հարցերի մասով, որոնք կանանց վրա անհամաչափ ազդեցություն են ունենում).
- Օրենքի խնդրահարույց մեկնաբանություններ և կիրառություն, որը խտրականություն է դրսևորում կանանց նկատմամբ.
- Իրավական անարդյունավետ կամ խնդրահարույց ընթացակարգեր, ինչպես օրինակ՝ գենդերազգայուն հարցեր շոշափող ընթացակարգերի բացակայություն իրավական համակարգում.
- Հաշվետվողականության անարդյունավետ մեխանիզմներ (ներառյալ՝ կոռուպցիան).
- Կանանց ցածր ներկայացվածություն իրավական ոլորտի մասնագետների շարքում.

² Եվրոպայի խորհրդի գենդերային հավասարության ռազմավարությունը, 2014-2017 թթ., ռազմավարական 3-րդ նպատակ՝ կանանց համար արդարադատության մատչելիության երաշխավորումը:

- Գեներային կարծրատիպավորում և կանխակալություն արդարադատության ոլորտի դերակատարների կողմից:

Սոցիալ-տնտեսական և մշակութային մակարդակ

- Սեփական՝ օրենքով նախատեսված իրավունքների և իրավական ընթացակարգերի ու իրավաբանական օգնությունից օգտվելու մասին իրազեկվածության բացակայություն (որը կարող է բխել գեներային տարբերություններից կրթական մակարդակում, տեղեկատվության մատչելիության շրջանակներում և այլն)։
- Ֆինանսական միջոցների բացակայություն (այդ թվում՝ իրավաբանական ներկայացուցչության համար նախատեսված վճար, իրավաբանական օգնության հետ կապված ծախսեր, դատական տուրքեր, տեղափոխումը դատարաններ, երեխայի ինամք և այլն)։
- Ընտանիքում աշխատանքի անհավասար բաշխվածություն։
- Գեներային կարծրատիպեր և մշակութային մոտեցումներ:

2 Իրավական դաշտը

Հավասարությունը միջազգային իրավունքի հիմքում ընկած արժեք է, իսկ սեռի կամ գենդերի հիմքով խտրականության արգելումը մարդու իրավունքների կարևոր համաձայնագրերում ներառված է կամ որպես տվյալ փաստաթղթում թվարկված իրավունք կամ որպես ինքնուրույն դրույթ: Արդարադատության հավասար մատչելիության երաշխավորումը նաև Եվրոպայի խորհրդի 2018–2023թթ. Գենդերային հավասարության ռազմավարության վեց գերակա ուղղություններից մեկն է: Կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիության վերաբերյալ գենդերային հավասարության չափորոշիչներին են անդրադառնում բազմաթիվ փաստաթղթեր և դրանք ամրագրված են Եվրոպայի խորհրդի չորս խոշոր պայմանագրերում՝

1. «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիան (ՄԻԵԿ) և ՄԻԵԿ 12-րդ արձանագրությունը . Թեև ՄԻԵԿ-ը գենդերի առումով չէզոք գործիք է, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը հիմք է ստեղծել կանանց իրավունքների, այդ թվում կանանց նկատմամբ բռնության (տես բաժին Գ) իրավագիտության համար, ինչպես նաև սահմանել է կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիության վերաբերյալ մի շարք կարևոր սկզբունքներ: Այս արձանագրությունը ներառում է խտրականության համընդհանուր արգելք ցանկացած, օրինակ՝ սեռի, ռասայի, մաշկի գույնի, լեզվի, կրոնի, քաղաքական կամ այլ հայացքների, ազգային կամ սոցիալական ծագման, ազգային փոքրամասնության պատկանելության, գույքային դրության, ծննդի կամ այլ կարգավիճակի հիմքով՝ վերացնելով Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածով նախատեսված սահմանափակումները:
2. Եվրոպական սոցիալական խարտիան (ԵՍԽ) տնտեսական և սոցիալական իրավունքների ոլորտում ՄԻԵԿ-ին համարժեք փաստաթուղթ է: 1996թ.-ին վերանայված խարտիայով երաշխավորվում է համապատասխան իրավունքներից օգտվելն այնպիսի բնագավառներում, ինչպիսիք են՝ անձանց բնակարանային ապահովումը, առողջությունը, կրթությունը, զբաղվածությունը, իրավական ու սոցիալական պաշտպանության ապահովումը և տեղաշարժի ազատությունը:

առանց որևէ այդ թվում՝ սեռի հիմքով խտրականության: Սոցիալական իրավունքների եվրոպական կոմիտեն (ՍԻԵԿ) հաշվետվության համակարգի և կոլեկտիվ բողոքների ընթացակարգի միջոցով իրականացնում է մոնիթորինգ՝ պարզելու համար, թե որքանով են անդամ պետությունները բավարարում խարտիայի պահանջները:

3. «Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի միջոցների մասին» կոնվենցիան ունի համապարփակ գործողության ոլորտ, որն ընդգրկում է կանանց, տղամարդկանց և երեխաների՝ սեռական, աշխատանքային և շահագործման այլ ձևերի նպատակով թրաֆիքինգի կանխարգելումն ու դրա դեմ պայքարը, ինչպես նաև գոհերի պաշտպանությունն ու թրաֆիքինգ իրականացնողների նկատմամբ քրեական հետապնդումը: Այն ներառում է խտրականության բացառման վերաբերյալ դրույթը և Կոնվենցիայի կիրարկման միջոցների մշակման, իրականացման և գնահատման նպատակով կողմ պետությունների՝ գենդերային հավասարությունը խթանելու և գենդերային հիմնուղղորդումը կիրառելու պարտավորությունը (3-րդ հոդված): Մոնիթորինգի անկախ մեխանիզմով գնահատվում է, թե պետությունները գործնականում ինչպես են կիրառում կոնվենցիայի դրույթները: Մոնիթորինգի այս մեխանիզմն ունի երկու հիմնասյուն՝ Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի գործողությունների հարցերով փորձագիտական խումբը (ԳՐԵՏԱ) և Կողմերի կոմիտեն:
4. «Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» կոնվենցիան (Ստամբուլի կոնվենցիա) հարցերի լայն շրջանակ կարգավորող համապարփակ մի պայմանագիր է, որն անդրադառնում է մարդու իրավունքներին, գենդերային հավասարությանը և քրեական իրավունքին: Ստամբուլի կոնվենցիան սահմանում է այն նվազագույն չափանիշները, որոնք անդամ պետությունները պետք է կիրառեն կանանց նկատմամբ բռնության (ԿՆԲ) և ներընտանեկան բռնության (ՆԲ) հարցին արդյունավետորեն անդրադառնալու համար: Ստամբուլի կոնվենցիան ունի Կոնվենցիայի կիրարկումը գնահատելուն և բարելավելուն ուղղված՝ երկու հիմնասյուններից կազմված մոնիթորինգի մեխանիզմ՝ Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության դեմ պայքարի գործողությունների հարցերով փորձագիտական խումբը (ԳՐԵՎԻՕ) և Կողմերի կոմիտեն:

3

ՄԻԵԴ-ի նախադեպային իրավունքը կանանց արդարադատության մատչելիության շրջանակներում

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վերջին վճիռներում ի ցույց են դրվում այն խոչընդոտները, որոնց հանդիպում են կանայք արդարադատությանը դիմելիս, ինչը թույլ է տվել Դատարանին ձևակերպել չափանիշներ՝ մասնավորապես ԿՆԲ դեպքերի հետ կապված:

ԿՆԲ համար մասնավոր անհատներին մեղավոր ճանաչելը

Դատարանը զգալիորեն մեծացրել է կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը՝ ճանաչելով, որ ԿՆԲ ձևերը, որոնք կատարվել են մասնավոր անհատների կողմից, հանդիսանում են Կոնվենցիայով պաշտպանվող որոշակի իրավունքների խախտում (կյանքի իրավունքը, օրինակ՝ *Կոնտրովան ընդդեմ Սլովակիայի* (2007թ.), *Տալպինս ընդդեմ Իտալիայի* (2017թ.) և խոշտանգումների և անմարդկային ու նվաստացնող վերաբերմունքի արգելումը, օրինակ՝ *Է-ն, Ս-ն և այլք ընդդեմ Սլովակիայի* (2009թ.) և *Բալսանս ընդդեմ Ռումինիայի* (2017թ.):

Դրական պարտավորությունների դոկտրինի զարգացումը

Դոկտրինը կիրառվում է ԿՆԲ տարբեր ձևերի հետ կապված և անկախ նրանից, թե արդյոք բռնություն կատարողը մասնավոր անհատ է, թե պետական պաշտոնյա: Դատարանը սահմանել է սեռական բռնության (*Մ.Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի* (2003թ.)), ընտանեկան բռնության (*Օպուզն ընդդեմ Թուրքիայի* (2009թ.)), անձին դիտավորությամբ մարմնական վնասվածք պատճառելու (*Սանդրա Յանկովիչև ընդդեմ Խորվաթիայի* (2009թ.)) և մարդկանց թրաֆիքինգի համար (*Ռանցևև ընդդեմ Կիպրոսի և Ռուսաստանի* (2010թ.)) պատիժ նախատեսելու՝ պետության դրական պարտավորությունը:

Պատշաճ բարեխղճության (ջանադրության) սկզբունք

Պատշաճ բարեխղճության սկզբունքը ենթադրում է, որ Դատարանը վճռել է, որ դրական պարտավորություններով պետություններից ոչ միայն պահանջվում է զերծ մնալ իրավունքների խախտումից, այլև կարող է սահմանվել մասնավոր անհատների կողմից այլ անհատների իրավունքների խախտումը կանխարգելելու պարտավորություն: X-ը և Y-ն ընդդեմ Նիդեռլանդների (1985թ.) գործով Դատարանը վճռել է, որ դրական պարտավորությունները ոչ միայն պահանջում են պետություններից զերծ մնալ իրավունքների ոտնահարումից, այլև կարող են պրոակտիվ պարտականություն դնել պետությունների վրա՝ ապահովելու, որ անհատների իրավունքները չեն ոտնահարվում այլ մասնավոր անհատների կողմից (23-րդ պարբերություն) : *Մ.Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի* (2003թ.) գործով Դատարանը գտել է, որ իրավունքները պաշտպանելու պարտականություններից բխում է պաշտոնական քննություն իրականացնելու և բռնաբարության համար արդյունավետ պատիժ սահմանելու պարտականություն (149-53 պարբերություններ):

Մասլովան ընդդեմ Ռուսաստանի (2009թ.) գործով Դատարանը վճռել է, որ «բռնաբարության ակնհայտորեն ստորացնող բնույթն ընդգծում է պետության ընթացակարգային պարտավորությունը տվյալ համատեքստում» (91-րդ պարբերություն): Արդյունավետ պաշտոնական քննությունը պետք է հանգեցնի պատասխանատու անձանց հայտնաբերմանն ու պատժին: Դատարանի նախադեպային

իրավունքով սահմանված՝ արդյունավետությանն առնչվող նվազագույն չափանիշները ներառում են նաև պահանջներ այն մասին, որ քննությունը պետք է լինի **«անկախ, անկողմնակալ և ենթակա լինի հանրության վերահսկողությանը, և որ իրավասու մարմինները պետք է գործեն օրինակելի բարեխղճությամբ և արագությամբ»** (91-րդ պարբերություն):

Դատարանը կանանց նկատմամբ ընտանեկան բռնության հետ կապված բազմաթիվ գործերով վճռել է նաև, որ պետական իշխանություններն ունեն բռնության կանխարգելման համար պաշտպանության միջոցներ ձեռնարկելու դրական պարտավորություն այն դեպքում, երբ իշխանությունները «տեղյակ են եղել կամ պետք է տեղյակ լինեին» անհատի կյանքի կամ առողջության համար «իրական և անմիջական վտանգի» առկայության մասին (տես՝ *Կոնտրովան ընդդեմ Սլովակիայի* (2007թ.), *Օպուզն ընդդեմ Թուրքիայի* (2009թ.) և *Հայդուովան ընդդեմ Սլովակիայի* (2010թ.)): Իշխանությունները պարտավոր են միջամտել, նույնիսկ եթե հնարավոր բնարարի կողմից ներկայացվող վտանգը դեռևս չի դրսևորվել ֆիզիկական բռնության տեսքով (*Հայդուովա*): Իշխանության ներկայացուցիչները կարող են գործել ի պաշտոնե, երբեմն՝ նույնիսկ զոհի ցանկությանը հակառակ (*Հայդուովա*): Որոշ դեպքերում կարող են ձեռնարկվել ժամանակավոր պաշտպանության արտակարգ միջոցներ (*Բևակուան և Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի* (2008թ.)):

Արդար դատաքննության իրավունք

Դատական պաշտպանության միջոցները պետք է լինեն մատչելի և արդյունավետ: *Էիրին ընդդեմ Իռլանդիայի* (1979թ.) գործից երևում է, որ դատաիրավական պաշտպանության միջոցները, որոնք կարող են ընտանեկան բռնության զոհին, ի թիվս այլնի, ամուսնալուծության կամ բաժանության միջոցով թույլ տալ խուսափել բռնության իրավիճակից, կլինեն հասանելի և արդյունավետ՝ զոհի համար խոցելի իրավիճակում (ոչ միայն տեսական կամ անիրական, այլև գործնական) պաշտպանություն երաշխավորելու համար: Արդյունավետ մատչելիությամբ կարող է պահանջվել, որ զոհին տրամադրվի իրավաբանական օգնություն՝ նկատի առնելով գործի բարդությունը, դատական վարույթների մասին զոհի անիրագրելիությունը, ինչպես նաև գործում զոհի հուզական ներգրավվածության պատճառով իր շահերը ներկայացնելու կարողությունների նվազումը:

Հանգամանալի և արդյունավետ քննություն

Այդինն ընդդեմ Թուրքիայի (1996թ.) գործով Դատարանը վճռել է, որ բռնաբարության զոհերի բժշկական գննությունը պետք է իրականացվի բռնաբարության զոհերի գննության փորձ ունեցող բժիշկների կողմից: Հանրային դատախազի կողմից իրականացված քննության նպատակը պարզելն էր՝ արդյոք զոհը կորցրել էր իր կուսությունը, այն դեպքում, երբ շեշտը պետք է դրվեր այն հարցի վրա, թե արդյոք դիմումատուն բռնաբարության զոհ էր:

Դատարանը նաև նշել է, որ 3-րդ հոդվածով նախատեսված պարտավորությունները տարածվում են ոչ միայն պետական պաշտոնյաների վրա, և եզրակացրել, որ «Պետություններն ունեն Կոնվենցիայի 3-րդ և 8-րդ հոդվածներով ամրագրված՝ բռնաբարությունն արդյունավետորեն պատժելու համար քրեական իրավունքի դրույթներ ընդունելու և արդյունավետ քննության ու քրեական հետապնդման միջոցով դրանք գործնականում կիրառելու դրական պարտավորություն»: Հետևաբար բռնաբարության համար պատիժ սահմանելու նպատակով սպառնալիքի կամ ուժի գործադրման ապացույցի ներկայացման պահանջը խախտվել էր թե՛ 3-րդ և թե՛ 8-րդ հոդվածներով (*Մ.Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի* (2004թ.), 153-րդ պարբերություն):

Հարգանք դիմումատուի անձնական անձեռնմխելիության նկատմամբ

Դիմումատուի անձնական անձեռնմխելիության նկատմամբ հարգանքը պետք է ապահովվի քննության և դատական վարույթի ամբողջ ընթացքում: Հարկավոր է ընդունել, որ կին զոհերը, հատկապես սեռական բռնության դեպքում, հաճախ ընկալում են քրեական վարույթը որպես լրացուցիչ տրավմա: Սա հատկապես ճիշտ է, երբ կին զոհերը ստիպված են ամերեսվել բռնարարի հետ՝ իրենց ցանկությանը հակառակ (*Յ.-ն ընդդեմ Սլովենիայի* (2015թ.) :

Խտրականության բացառման սկզբունքը

Այս սկզբունքը Կոնվենցիայի առանցքային սկզբունքներից է, որը ներառում է խտրականության բացառում արդարադատության հասանելիության հարցում և առանց որևէ խտրականության

դատական պաշտպանության միջոցների հասանելիություն: Խտրականության բացառման սկզբունքը պահպանվել է *Օպուզն ընդդեմ Թուրքիայի* (2009թ.) գործով: Դատարանը վճռել է, որ ներընտանեկան բռնությունը, որից տուժել է դիմումատուն, «կարող է համարվել գենդերային բռնություն, որը կանանց նկատմամբ խտրականության մի ձև է»:³ Դատարանը նշել է, որ

«[...] տվյալ ենթադրյալ խտրականությունը, որպես այդպիսին, հիմնված չէր օրենսդրության վրա, այլ փոխարենը, տեղական իշխանությունների ընդհանուր վերաբերմունքի հետևանք էր, ինչպես այն վերաբերմունքը, որը ոստիկանության բաժիններում ցուցաբերվել է կանանց նկատմամբ, երբ նրանք հայտնել են ընտանեկան բռնության մասին, և զոհերին արդյունավետ պաշտպանություն տրամադրելու հարցում դատական պասիվությունը» (192-րդ պարբերություն) :

Դատարանը վճռել է, որ՝

«Հաշվի առնելով իր եզրահանգումն այն մասին, որ ընդհանուր և խտրական դատական պասիվությունը Թուրքիայում, թեև ոչ դիտավորյալ, հիմնականում ազդում է կանանց վրա, Դատարանը համարում է, որ այն բռնությունը, որին ենթարկվել են դիմումատուն և նրա մայրը, կարող է դիտվել որպես գենդերային բռնություն, որը կանանց նկատմամբ խտրականության ձև է: Չնայած Կառավարության կողմից վերջին տարիների ընթացքում իրականացված բարեփոխումներին՝ դատական համակարգի կողմից ընդհանուր առմամբ չարձագանքելը և բռնարարների անպատժելիությունը, ինչպես պարզվել է տվյալ գործով, վկայում են այն մասին, որ ոչ բավարար ջանքեր են գործադրվել ընտանեկան բռնության դեմ պայքարելու համար համապատասխան միջոցներ ձեռնարկելու նպատակով [...]» (200-րդ պարբերություն) :

Խտրականության բացառման սկզբունքը պահպանվել է *Նաև Երեմիան և այլքն ընդդեմ Մոլդովայի Հանրապետության* (2013թ.) գործում:

«[...] իշխանությունների գործողությունները պարզապես առաջին դիմումատուի նկատմամբ կիրառված բռնության դեմ միջոցներ չձեռնարկելու կամ դրանք ուշացնելու դեպքեր չէին, այլ բազմիցս լուռ

3 ՄԻԵԴ, Օպուզն ընդդեմ Թուրքիայի, Գանգատ թիվ 33401/02, 2009 թվականի հունիսի 9-ի վճիռ, 200-րդ պարբերություն: Հարկավոր է նշել, որ Դատարանի կողմից Օպուզն գործում ցուցաբերված մոտեցումը հետագայում պահպանվել է ընտանեկան բռնության հետ կապված մի շարք այլ գործերում:

համաձայնությամբ այդպիսի բռնությունը թույլատրելու դեպքեր էին և խտրական վերաբերմունք էին առաջին դիմումատուի նկատմամբ՝ որպես կնոջ: Միավորված ազգերի կազմակերպության հատուկ զեկուցողի եզրահանգումները կանանց նկատմամբ բռնության, դրա պատճառների և հետևանքների մասին [...] միայն հաստատում են այն տպավորությունը, որ իշխանությունները լիովին չեն գիտակցում Մոլդովայում ընտանեկան բռնության խնդրի լրջությունը և մասշտաբները, ինչպես նաև դրա խտրական ազդեցությունը կանանց վրա» (89-րդ պարբերություն) :

Նույն մոտեցումը պահպանվել է Մուդրիկն ընդդեմ Մոլդովայի Հանրապետության (2013թ.), Բ.-ն ընդդեմ Մոլդովայի Հանրապետության (2013թ.) և Ն.Ա.-ն ընդդեմ Մոլդովայի Հանրապետության (2013թ.) գործերում:

ՄԻԵԴ-ը չի կայացրել համանման որոշում բռնաբարության հետ կապված գործով, ինչը նշանակում է, որ սեռական բռնությունը սեռի հիմքով խտրականության խնդիր համարելը ՄԻԵԿ-ի իրավական համակարգի մաս չէ: Այդուհանդերձ այն կարող է զարգանալ այս ուղղությամբ, քանի որ Դատարանն աստիճանաբար ավելի է հաշվի առնում Ստամբուլյան կոնվենցիան, որով ճանաչվում է, որ ԿՆԲ-ն կանանց նկատմամբ խտրականության ձև է (3-րդ հոդված):

4

Ստամբուլյան կոնվենցիան և արդարադատության հասանելիությունը

ԿՆԲ հետ կապված գործերում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքով մշակված չափանիշներն այժմ ընդգրկվել են Ստամբուլի կոնվենցիայում և դարձել պարտադիր իրավական ուժ ունեցող: Ստամբուլի կոնվենցիան ներառում է գենդերային հիմքով բռնության զոհերի համար արդարադատության հասանելիությանը նպաստելուն ուղղված բազմաթիվ դրույթներ՝ մասնավորապես կողմ պետություններից պահանջելով՝

- ապահովել բռնության զոհերի իրավունքների պաշտպանության միջոցներ առանց խտրականության (4-րդ հոդված)
- ապահովել կողմ պետությունների՝ բռնության գործողությունները կանխարգելելու, քննելու, պատժելու և փոխհատուցելու պատշաճ ջանադրությունը (5-րդ հոդված)
- միջոցներ ձեռնարկել կանանց ու տղամարդկանց վարքի սոցիալական և մշակութային մոդելներում փոփոխությունները խթանելու համար՝ նպատակ ունենալով արմատախիլ անել գենդերային կարծրատիպերը (12-րդ հոդված)
- ապահովել բռնության զոհերի հետ աշխատող մասնագետների համապատասխան վերապատրաստում այդ զոհերի կարիքների, իրավունքների և հավասարության վերաբերյալ (15-րդ հոդված)
- տրամադրել համապատասխան իրավական տեղեկատվություն (19-րդ հոդված)
- խրախուսել հանցանքի մասին տեղեկացնելը (27-րդ հոդված)
- տրամադրել զոհերին իրավական պաշտպանության համապատասխան քաղաքացիաիրավական միջոցներ (29-րդ հոդված) և փոխհատուցում (30-րդ հոդված)

- քրեականացնել կամ այլ կերպ պատժելի դարձնել կանանց նկատմամբ բռնության բազմաթիվ ձևերը (33-40-րդ հոդվածներ)
- ապահովել, որ քննությունը և դատական վարույթն իրականացվեն առանց անհարկի ուշացումների (49-րդ հոդված), և որ դատախազները կարողանան հարուցել և շարունակել վարույթը, նույնիսկ եթե զոհը հետ է վերցնում բողոքը (55-րդ հոդված)
- ապահովել, որ զոհի սեռական կյանքի պատմության և սեռական վարքագծի վերաբերյալ ապացույցները թույլատրվեն միայն այն դեպքում, երբ դրանք վերաբերելի են և անհրաժեշտ (54-րդ հոդված)
- ապահովել, որ վեճերի լուծման պարտադիր այլընտրանքային գործընթացները կամ պատժի սահմանումը, ներառյալ՝ մեղիացիան և հաշտարարությունը, արգելված լինեն (48-րդ հոդված)
- ապահովել զոհերի պաշտպանությունը քննության և դատական վարույթի բոլոր փուլերում (56-րդ հոդված)
- ապահովել, որ զոհերին տրամադրվի իրավական աջակցությունից և անվճար իրավաբանական օգնությունից օգտվելու հնարավորություն (57-րդ հոդված) :

Այսպիսով՝ Ստամբուլի կոնվենցիայի չափանիշները կազմում են կանանց համար արդարադատության հավասար հասանելիության ապահովման առանցքային տարրը: Վերոնշյալ սկզբունքը և չափանիշները տարածվում են և պետք է տարածվեն նաև այն դեպքերի վրա, որոնք չեն վերաբերում կանանց նկատմամբ բռնությանը, մասնավորապես՝ զբաղվածությանը վերաբերող հարցերի և ընտանեկան հարցերի վրա:

5 Ուղեցույց բռնության գոհերի համար արդարադատության մատչելիությունն ապահովող մասնագետների համար

Կանանց համար արդարադատության հավասար հասանելիությունն ապահովելու համար գործող իրավաբանները պետք է որդեգրեն գենդերազգայուն մոտեցում իրենց աշխատանքում և ապահովեն, որ օրենքը մեկնաբանվի հավասարության և միջազգային մարդու իրավունքների հիմնական հասկացություններին համապատասխան: Դատախազները և դատավորները պետք է ԿՆԲ գործերում նախաձեռնողական մոտեցում ցուցաբերեն արդարադատության հասանելիության տեսանկյունից կանանց համար առկա խոչընդոտների վերացման ապահովման հարցում: Հետևյալ լավ գործելակերպերն ու փորձը գենդերազգայուն արդարադատության համակարգի կարևոր բաղադրիչներն են, և պետք է կիրառվեն արդարադատության մասնագետների կողմից Նշված դեպքերի քննության ժամանակ:

Իրավական դիրքորոշում (*locus standi*)

Քրեական գործերով և մասնավորապես՝ ԿՆԲ գործերով զոհերը դատաքննությանը ներգրավվում են որպես մեղադրող կողմի վկաներ: Հասարակական կազմակերպություններին և հավասարության հարցերով զբաղվող մարմիններին խտրականության վերաբերյալ գործեր հարուցել թույլատրելն այն դեպքում, երբ հայց հարուցել ցանկացող կամ նույնականացված զոհեր չկան (օրինակ՝ սեքսիստական կամ խտրական գովազդի դեպքում), խտրականության կայուն մոդելներին անդրադառնալու միջոց է:

Պատշաճ գործելակերպը՝ ԵՄ 2012/29/EU հրահանգով (2012), որով սահմանվում են հանցագործության զոհերի իրավունքների, աջակցության և պաշտպանության վերաբերյալ նվազագույն չափանիշները, ընդգծվում են բազմաթիվ իրավունքներ, որոնք ԵՄ անդամ յուրաքանչյուր երկրում ապահովվում են քրեական վարույթներում պաշտոնապես ներգրավված զոհերի համար: Բռնության ենթարկված իգական սեռի զոհերի համար հատկապես կարևոր են հետևյալ իրավունքները՝ լսվել և տրամադրել ապացույցներ, բողոքարկել քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին որոշումը (հատկապես՝ դատախազների՝ մեղադրանքները վերացնելու կամ վարույթը կասեցնելու մասին որոշումները), ստանալ տեղեկատվություն գործի ընթացքի մասին (վերջնական դատավճռի, կալանքի տակ պահելու վերաբերյալ խնդիրների և կալանքից ազատվելու կամ փախուստի դիմելու մասին տեղեկատվությունը հատկապես կարևոր է ընտանեկան բռնության դեպքերում): Հրահանգի իրականացման վերաբերյալ ուղեցույցով հստակեցվում է, որ դատախազներն ու դատավորները պարտավոր են զոհերին տեղեկացնել նրանց իրավունքների մասին: ԵՄ անդամ չհանդիսացող երկրներում ներպետական օրենքներով հանցագործությունների զոհերին տրամադրվում են իրավունքներ, և հետևաբար արդարադատության ոլորտի մասնագետները պետք է ապահովեն, որ այդ իրավունքները պաշտպանված լինեն:

Բացի այդ, մի շարք երկրներում թույլատրվում է, որ հասարակական կազմակերպությունները և ընտանեկան բռնության ոլորտի խորհրդատուները ընտանեկան բռնության և սեռական բռնության վերաբերյալ քննությունների և դատական վարույթների ընթացքում աջակցեն (կամ) օժանդակեն զոհերին, այդ թվում՝ ուղեկցելով նրանց մինչդատական հանդիպումների և դատարան: Սա նաև առաջարկվում է Ստամբուլի կոնվենցիայի 55-րդ հոդվածի 2-րդ կետով:

Եվրոպական սոցիալական խարտիայի լրացուցիչ արձանագրության համաձայն՝ Կողմ պետությունները կարող են ճանաչել կոնկրետ կազմակերպությունների՝ կոլեկտիվ բողոքներ ներկայացնելու իրավունքը:

Նախնական դատավարական հարցեր և քննություն

Դատախազներ-Այն կարևոր նկատառումները, որոնք դատախազները պետք է քննության ընթացքում հաշվի առնեն, ներառում են հետևյալը.

- սովորել հանդիպումների ընթացքում **ճանաչել տագնապի նշանները** և խուսափել ցանկացած երկրորդային զոհականացումից, հարցնելը, թե արդյոք զոհն իր գործին կցված դատախազի սեռի վերաբերյալ նախընտրություն ունի կամ նախընտրում է, որ ներկա լինի իգական սեռի պաշտոնատար անձ, ընտանիքի անդամ, ընկեր կամ հասարակական կազմակերպության կողմից ապահովված փաստաբան:
- **Վերահսկեն քննության և ապացույցների հավաքման գործընթացի օրինականությունը** և համոզվեն, որ քննիչները բարեխիղճ են եղել և հարգել են մարդու իրավունքների չափանիշները, որպեսզի քիչ հենվեն զոհի կամ վկայի ցուցմունքների վրա որպես դատաքննության միակ ապացույցի: Կարևոր է, որ դատախազները կառուցողական ձևով շփվեն ոստիկանության հետ և ուղղորդեն, թե ինչ պատշաճ քննչական մեթոդներ օգտագործել հանցագործության հատկանիշներն ապացուցելու կամ գենդերային կարծրատիպերից կախման մեջ լինելուց խուսափելու և ապացույցների հավաքագրումը չվտանգելու համար:

Պատշաճ գործելակերպը՝ Բելգիայում Արդարադատության նախարարը և զույգերի միջև բռնության հետ կապված քրեական քաղաքականության հարցերով Գլխավոր դատախազների խորհուրդը հրապարակել են համատեղ շրջաբերական, որում ներկայացված են ընտանեկան բռնության վերաբերյալ քրեական քաղաքականության ուղեցույցներ ոստիկանության և դատախազների համար: Շրջաբերականով ստանդարտացվում է ընտանեկան բռնության դեպքերի հայտնաբերման ու գրանցման ընդհանուր համակարգը: Շրջաբերականը բազմաառարկայական մոտեցման բաղկացուցիչ մասն է, որը ոչ միայն ներառում է զոհակենտրոն մոտեցում, այլև զոհերին նրանց իրավունքների և աջակցության ծառայությունների վերաբերյալ տեղեկացնելու ընթացակարգեր:

- **Հիմնեք որոշումը հասանելի բոլոր ապացույցների,** դատապարտվելու հավանականության և հանցագործության լրջության վրա: Որոշում կայացնելու վրա չպետք է ազդեն այն մոտեցումները, որ գենդերային բռնության որոշ ձևեր, ինչպիսիք են ընտանեկան բռնությունը կամ հետապնդելը, պակաս կարևորություն ունեն, քան այլ հանցագործություններ, որ դրանք «ընտանեկան հարցեր են», կամ որ դրանք հասարակության լայն շերտերի համար վտանգ չեն ներկայացնում, կամ որոշումները չպետք է կայացվեն կարծրատիպային այն հասկացությունների հիման վրա, թե ով է «իրական գոհը», կամ որն է բռնության գոհի «պատշաճ վարքը»:

Պատշաճ գործելակերպը՝ Ստամբուլի կոնվենցիայով Կողմ պետություններից պահանջվում է, որ կանանց նկատմամբ բռնության գործերի քննությունը կամ դրանց առնչությամբ քրեական հետապնդումը շարունակվի ex parte (կողմի բացակայությամբ) կամ ex officio (ի պաշտոնե) (այսինքն՝ դրանք կախված չլինեն տուժողի կողմից հաղորդում կամ բողոք ներկայացվելու փաստից) (55-րդ հոդված): Այդպիսի քաղաքականությունն օգնում է վերացնել կիրառվող դատախազական հայեցողության խնդիրը: Կարող են ներդրվել նաև քաղաքականություններ, որոնցով դատախազներից պահանջվում է տրամադրել բացատրություններ այն մասին, թե ինչու է գործը դադարեցվել, ինչն այնուհետև կարող է ենթարկվել դատական վերանայման: Միաժամանակ, երբ քրեական հետապնդումն իրականացվում է առանց գոհի համաձայնության, խիստ կարևոր է, որ գոհին մատչելի լինեն իրավական պաշտպանության այլ միջոցներ, ինչպիսիք են պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին կարգադրությունները:

Դատավորները կարող են ձեռնարկել մի շարք քայլեր՝ գենդերազգայուն մոտեցում ապահովելու համար, ինչպես՝

- **Պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին կարգադրություն.** պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին կարգադրությունն արձակելու վերաբերյալ լսումները դատավորի համար առաջին կարևոր հնարավորությունն են՝ քննությանը պատշաճ երանգ հաղորդելու և ցույց տալու համար, որ Պետությունն ընտանեկան բռնության վերաբերյալ գործերով պատշաճ ջանքեր է գործադրում:

- **Հայեցողության կիրառում** քրեական վարույթի նախնական փուլերում. զոհերի/վկաների իրավունքներն ու արժանապատվությունը պաշտպանելու և ապահովելու համար, որ նրանք չենթարկվեն երկրորդային զոհականացման, օրինակ՝ բացառելով հանրության մասնակցությունը լսումներին, եթե գործը վերաբերում է սեռական բռնությանը և գաղտնիությունն է պահանջում: Ստամբուլի կոնվենցիայով հստակեցվում է, որ զոհերի/վկաների իրավունքները, շահերը և հատուկ կարիքները պետք է պաշտպանվեն քննության բոլոր փուլերում (56-րդ հոդված), այդ թվում՝ ձեռնարկելով զոհերին կատարողի կողմից սպառնացող հնարավոր վտանգի, նրանց իրավունքների և հասանելի ծառայությունների վերաբերյալ տեղեկացնելուն, զոհի մասնավոր կյանքը պաշտպանելուն և զոհի ու հանցագործություն կատարած անձի միջև շփումից խուսափելուն ուղղված միջոցառումներ:
- **Չգատություն քաղաքացիական գործերում.** դատավորները պետք է հաշվի առնեն, թե արդյոք նպատակահարմար է խթանել գործի հաշտությամբ լուծումը, ինչպես նաև այն հնարավորությունը, որ իգական սեռի դիմումատուն կարող է ենթարկվել ճնշման՝ գործը հաշտությամբ լուծելու համար:
- Քայլեր ձեռնարկելն՝ ապահովելու համար, որ **քննության և ապացույցների հավաքման փուլերում ձգձգումներ չլինեն (հատկապես դատաբժշկական փորձաքննության մասով** ապացույցների հավաքման և փորձարկման վերաբերյալ), որոնք վտանգի տակ կդնեն քրեական հետապնդումն ու դատաքննությունը: Ընդհանուր պատշաճ գործելակերպ է համարվում ԿՆԲ վերաբերյալ գործերով արագացված դատաքննություն կիրառելը (ինչպես արագացված դատաքննություն իրականացնող և մասնագիտացված դատարանների միջոցով): Մի շարք երկրներում հանդիպող պատշաճ գործելակերպ է համարվում հավասարության հարցերով մասնագիտացած և քվազի-դատական մարմինների քննչական իրավասություն շնորհելը:
- Եթե իգական սեռի զոհը/վկան դատարանում իր կողմից տրված ցուցմունքին հակասող ցուցմունք է տալիս, դատավորը պետք է պատրաստված լինի նրան նրբանկատ կերպով հարցաքննելուն՝ որոշելու ցուցմունքը փոխելու պատճառները (օրինակ՝ հնարավոր է, որ նրան ամբաստանյալը ահաբեկում է դատարանը կարող է ամբաստանյալին հեռացնել դատական նիստի անցկացման սենյակից):

Ապացուցողական խնդիրներ

- *Խտրականության հայտնաբերում*. գենդերային կամ սեռի հիմքով խտրականության վերաբերյալ գործերի առնչությամբ քրեական հետապնդում իրականացնելու և դրանք դատարանում քննելու հետ կապված մարտահրավերներից մեկն ապացույցների բացակայությունն է՝ կոնկրետ գործողությունների կամ որոշումների խտրական լինելն ապացուցելու համար: Հետևաբար, ապացույցներն ուսումնասիրելիս ուշադրությունը պետք է կենտրոնացնել կանոնների, քաղաքականությունների կամ գործելակերպերի վիճարկվող **ազդեցությունների** վրա՝ ցույց տալու համար, որ դրանք անհամաչափորեն ոչ բարենպաստ են անձանց կոնկրետ խմբերի համար՝ համեմատած նույն իրավիճակում գտնվող այլ խմբերի հետ: Խտրականության վերաբերյալ բողոքներով ապացուցման պարտականությունը և *prima facie* (առերևույթ) գործ հարուցելու համար պահանջվող ապացույցները սահմանելը կարևոր նշանակություն ունեն: Քրեական, վարչական և քաղաքացիական գործերում ապացույցներ ներկայացնելիս զոհերի դերը, պահանջվող ապացույցների կշիռը և ապացուցման պարտականությունը բոլորն էլ զգալիորեն տարբերվում են: Քրեական գործերում զոհն ավելի սահմանափակ դեր ունի: Քննելն ու խտրականության փաստը, ինչպես նաև մեղադրյալի՝ խտրական մտադրություն ունեցած լինելը հիմնավոր կասկածից վեր ապացուցելը բողոք ներկայացնողի/իշխանությունների պարտականությունն է: Ապացուցման չափորոշիչները քրեական գործերում ավելի բարձր են անմեղության կանխավարկածի և հնարավոր պատժամիջոցի խստության պատճառով: Ապացուցման պարտականությունը չի անցնում մյուս կողմին: Հակառակ դրան՝ սեռով պայմանավորված/գենդերային խտրականության վերաբերյալ քաղաքացիական և վարչական վարույթներում զոհերն ավելի ակտիվ դեր ունեն, և յուրաքանչյուր կողմ ներկայացնում է իր պահանջը հիմնավորող ապացույցներ: Համաձայն ԵՄ հրահանգներով և ԵՄԱԴ նախադեպային իրավունքով սահմանված եվրոպական իրավունքի՝ ապացուցման պարտականությունը հայցվորից անցնում է պատասխանողին:

Պատշաճ գործելակերպը՝ «Կանանց և տղամարդկանց միջև հավասարության մասին» Շվեյցարիայի դաշնային օրենքն (Loi federale sur l'égalité entre femmes et hommes, 24-ը մարտի, 1995թ.) ընդունվել է մասամբ Շվեյցարիայի Սահմանադրության մեջ պարունակվող՝ խտրականության դեմ ուղղված դրույթների իրականացումը ոլորացնելու, մասնավորապես՝ այդպիսի գործերի դատական քննության համար ընթացակարգեր սահմանելու համար: Օրենքը ներառում է դրույթ «ոլորացված ապացույցի» վերաբերյալ, որով խտրականության գոյությունը ենթադրվում է այնքան ժամանակ, քանի դեռ հայցվորը կարողանում է ապացուցել, որ խտրականությունը հնարավոր է: Աշխատանքային հարաբերությունների համատեքստում Շվեյցարիայի նախադեպային իրավունքով սահմանված է, որ բավարար է, որ կինը ապացուցի, որ նմանատիպ պաշտոն ունեցող արական սեռի աշխատակիցը, որը կատարում է նույնատիպ աշխատանք, ավելի շատ է վաստակում, քան իգական սեռի աշխատակիցը (օրինակ՝ ապացուցելը, որ իգական սեռի աշխատակիցը 15-25 տոկոսով պակաս է վաստակել, քան արական սեռի աշխատակիցը), որպեսզի ապացուցման պարտականությունը անցնի մյուս կողմին: Խտրականության կանխավարկածը հաղթահարելու նպատակով գործատուն պետք է ներկայացնի օբյեկտիվ պատճառի գոյության ապացույց, որպեսզի հիմնավորի տարբերակում ցուցաբերող վերաբերմունքը: Իմաստավորումը պետք է լինի խտրականության աստիճանին համաչափ: Այդ ապացուցողական կանոններն ապացուցման բեռի մի մասը վերցնում են հայցվորի վրայից ու նաև ոլորացնում են դատավորի աշխատանքը, որը կարող է առանց ծանրակշիռ ապացույցների գալ խտրականության առկայության մասին եզրահանգման: Այդ մոտեցումն ընդունվել է զբաղվածության համատեքստում խտրականության ճանաչումը խթանելու նպատակով:

Սեռի կամ գենդերային հիմքով խտրականության վերաբերյալ գործերով ապացույցների հաճախ հանդիպող ձևերը չեն տարբերվում այլ հիմքերով խտրականության վերաբերյալ գործերով ներկայացվող ապացույցների այնպիսի ձևերից, ինչպիսիք են վկաների ցուցմունքները, փաստաթղթերը կամ ընդհանուր գիտելիքները: Սակայն կարևոր է, որ գործող մասնագետները ծանոթ լինեն նաև ապացույցների այլ տեսակների, ինչպիսիք են վիճակագրությունը, իրավիճակային փորձարարությունը, հարցաշարերը, ձայնագրությունները կամ տեսագրությունները, դատաբժշկական փորձաքննության եզրակացությունները և անուղղակի ապացույցների հիման վրա արվող եզրակացությունները,

որոնք կարող են կիրառվել խտրականության վերաբերյալ պնդումներն ապացուցելու համար: Անուղղակի խտրականության վերաբերյալ ապացույցների բացակայությունը չափազանց հաճախ է օգտագործվում որպես գործով մեղադրանք չներկայացնելու կամ հայցը մերժելու հիմնավորում: Այդ տեսակետը հստակ ձևակերպված է Ստամբուլի կոնվենցիայում, որով նշվում է, որ Կոնվենցիայի Կողմերն «ապահովում են, որ [...] իրավախախտումների քննությունը [...] ամբողջովին կախված չլինի տուժողի կողմից հաղորդում կամ բողոք ներկայացվելու փաստից, [և որ] վարույթը հնարավոր լինի շարունակել անգամ այն դեպքում, երբ գոհը հրաժարվում է իր ցուցմունքներից կամ հետ է վերցնում իր բողոքը» (55-րդ հոդված) :

- *Ղատական կարգով հետապնդելիս կիրառել գոհակենտրոն մոտեցում.* ղատախազներից պահանջվում է **խուսափել գոհերի վերաբերյալ ենթադրություններ անելուց** և ընդունել, որ բռնության դեպքերի վերաբերյալ ապացույցներ տրամադրելը գոհերի վրա կարող է տարբեր կերպ ազդել: Ոմանց համար գործընթացը կարող է համարվել հանգստացնող կամ ուժեղացնող, մյուսները կարող են երկրորդային տրավմատիզացման ենթարկվել:
- *Ոչ գոհից ստացված կամ լրացուցիչ փաստերով հաստատվող ապացույցների օգտագործում.* ոչ գոհից ստացված ապացույցը այլ աղբյուրներից ստացված ապացույցն է, որով հիմնավորվում է գոհի պնդումը: Լրացուցիչ փաստերով հաստատվող ապացույցները կարող են օգտագործվել, օրինակ, եթե գոհի՝ ոստիկանությանը կամ դատախազին տված ցուցմունքը դատարանում ներկայացվում է որպես ապացույց, սակայն գոհը ցուցմունք չի տալիս: Ապացույցների այլ տեսակների օգտագործումը չի նշանակում, թե գոհի հայտնածն արժանահավատ չէ: ԿՆԲ գործերում օգտագործված՝ ոչ գոհից ստացված կամ լրացուցիչ փաստերով հաստատվող ապացույցներից են ոստիկանության աշխատակիցների հայտարարությունները, հարևանների հայտարարությունները կամ այլ վկաների ցուցմունքները, անհետաձգելի կանչերի (ոստիկանության հերթապահ մասեր ուղղված զանգերի) ձայնագրությունները, տեսահսկման CCTV համակարգի (փակ կոնտուրով տեսահսկում) ձայնագրությունները, վնասվածքի և դեպքի վայրի լուսանկարները, հիվանդության պատմությունը (բժշկական եզրակացությունները), նախորդ միջադեպերի պատմությունը (օրինակ՝ կատարողի

դատվածության մասին տեղեկանքը, վտարման մասին նախորդ կարգադրությունները, պաշտպանական կարգադրությունները, վարչական պատասխանատվության միջոցները), կատարողի կողմից զոհին ուղղված նամակագրությունը, կատարողի վատ համբավի վերաբերյալ ապացույցը և փորձագիտական եզրակացությունը, մասնավորապես բացատրելու զոհի վրա բռնության ունեցած ազդեցությունը, զոհերին ներհատուկ վարքագիծը և արձագանքները:

- *Չոհի նկատմամբ նրբանկատ վերաբերմունքի ցուցաբերում.* անհրաժեշտ է քայլեր ձեռնարկել համոզվելու, որ զոհը գիտակցում է իր դերը դատարանում, թե ինչ է տեղի ունենալու, և թե ինչպես է դատախազը գործելու՝ իրեն սպառնացող վտանգը նվազագույնի հասցնելու համար: Համոզվել, որ գործի նյութերում առկա է զոհի հստակ և համապարփակ ցուցմունքը, որը կարող է օգտագործվել որպես ապացույց այն դեպքում, եթե վկան ցուցմունք չտա դատարանում, և պաշտպանելու զոհին պատահածի մասին անհարկի և կրկնվող հարցաքննություններից: Առանձնահատուկ ուշադրություն դարձնել դատարանում ապացույցներ ներկայացնելու մեթոդներին, հատկապես նրանց, որոնցով կարելի է զոհի համար նվազագույնի հասցնել տրավման ու սթրեսը և խուսափել անհարկի միջամտող կամ կրկնվող հարցաքննություններից: Օրինակ, այն դեպքում, երբ զոհերը տրավմայի են ենթարկվել ու վախենում են ոտնձգություն կատարողի հետ դատարանում հանդիպելուց, որպես ապացույց կարող է ներկայացվել նախապես տեսագրված ցուցմունքը, կամ կարող է պահանջվել և (կամ) կարգադրվել, որ ցուցմունքը տրվի մյուս սենյակից՝ տեսակապի կամ տեսահսկման փակ համակարգի միջոցով: Գործի նախապատրաստման կարևոր կողմերից է նաև պաշտպանության կողմից կանխակալ, շփոթեցնող և վտանգավոր ապացույցների ներկայացման հավանականությունը կանխատեսելը ու պլանավորելը: Ստամբուլի կոնվենցիայով անդամ պետություններից հստակորեն պահանջվում է միջոցներ ձեռնարկել՝ ապահովելու համար, որ բռնության զոհերի սեռական կյանքի պատմությանը և սեռական վարքագծին առնչվող ապացույցներ կայացնելը թույլատրվի միայն այն դեպքում, երբ դա «վերաբերելի ու անհրաժեշտ է» քաղաքացիական կամ քրեական վարույթների համար (54-րդ հոդված):

- *խուսափել գենդերային կարծրատիպերից*. Ապացուցողական իրավունքի և դատավարական նորմերը վճռորոշ դեր են խաղում, քանի որ դրանք կարող են ամրացնել այն գենդերային կարծրատիպերը, որոնցով խախտվում է գոհերի վստահելիությունը: Ստորև կան երեք ապացուցողական կանոններ, որոնք հիմնված են գենդերային կարծրատիպերի վրա և որոնցից անհրաժեշտ է խուսափել՝

(1) Անհապաղ բողոք ներկայացնելու պահանջը. որոշ իրավական համակարգերում հաղորդում տալն ուշացնելը կարող է օգտագործվել գոհի պնդումների ճշմարտացիությունը վիճարկելու համար: Ապացույցի այս տեսակը պահանջելը իրավական ձև է հաղորդում կարծրատիպային այն ենթադրություններին, համաձայն որոնց սեռական բռնության «իրական» կամ «երևակայական» գոհը բռնության մասին հաղորդումը կներկայացնի ավելի արագ:

(2) Լրացուցիչ փաստերով հաստատման պահանջով արգելվում է բացառապես գոհերի ցուցմունքների վրա հիմնվելով անձին դատապարտելը և իրավական պահանջ է սահմանվում ամ այն, որ գոհի ցուցմունքը պետք է հաստատվի լրացուցիչ այլ ապացույցներով: Այս պահանջը սեռական բռնության գոհերի համար ապացուցման ավելի մեծ բեռ է սահմանում բռնությամբ կատարված այլ հանցագործությունների համեմատ:

(3) Չոհի՝ նախկինում ունեցած սեռական վարքի հիման վրա նրա վստահելիության վիճարկումն արտացոլում է այն կարծրատիպը, որ կանանց հավատալու հավանականությունն ավելի մեծ է այն դեպքում, երբ նրանց համարում են առաքինի, բարոյական կամ հարգանքի արժանի: Այս մոտեցմամբ դատվում է գոհը, այլ ոչ բռնացողը, քանի որ ուշադրությունը ամբաստանյալից ենթադրյալ վարքից շեղում է դեպի գոհի վարքագիծը:

Պատշաճ գործելակերպը. Բռնաբարության մասին տեղեկությունները չհայտնելու մասին օրենքները նախատեսված են դատական վարույթի առարկային չառնչվող՝ գոհի սեռական կյանքի պատմության, վարքագծի կամ հեղինակության օգտագործումը արգելելու կամ սահմանափակելու համար: Դրանց հիմքում ընկած է այն ըմբռնումը, որ ապացույցի այս ձևերը հաճախ օգտագործվում են գոհի վստահելիությունը նվազեցնելու համար և կարող են

խախտել նրա մասնավոր կյանքի իրավունքը: Բռնաբարության մասին տեղեկությունները չհայտնելու մասին օրենքներ են գործում Կանադայում, Միացյալ Թագավորությունում և Միացյալ Նահանգներում:

Սեռական բռնության դեպքերին ներհատուկ խնդրահարույց մեկ այլ ապացույց հիմնվում է այն թյուր կարծիքի վրա, որ եթե սեռական բռնությունն իրականում տեղի չի ունեցել փոխադարձ համաձայնությամբ, ապա կինը դիմադրություն ցույց տված կլինի:

Գործով տեսական դիրքորոշումը և իրավական հիմնավորումը

ԿՆԲ գործին նախապատրաստվելիս դատախազները պետք է պատրաստեն գործով տեսական դիրքորոշում, որով խնդիրը ներկայացվում է որպես հանցագործություն և որպես խտրականության ձև: Նրանք պետք է մշակեն և ցույց դնեն ԿՆԲ-ի ըմբռնումը, ինչպես օրինակ բռնության պարույրը, և դրա ազդեցությունը կանանց վրա: Դատախազները գործը քննելիս նաև պետք է բացատրեն զոհերի առաջին հայացքից հակասական գործողությունները և կիրառեն փաստեր, ապացույցներ և վիճակագրական տվյալներ՝ «առասպելները» հերքելու և կարծրատիպերը չամրապնդելու համար:

Իրավական պաշտպանության միջոցները

Դատաիրավական պաշտպանության միջոցները պետք է համապատասխանեցված լինեն մարդու իրավունքների խախտումների հատուկ դեպքերին՝ օրենքի խախտումների դեմ պայքարելու, ինչպես նաև կրած վնասը փոխհատուցելու համար: Քաղաքացիական գործերով իրավական պաշտպանության պատշաճ միջոցները կարող են ներառել հատուցումը (վերականգնումը), փոխհատուցումը (նյութական վնասի փոխհատուցում) և չլրկնվելն ապահովող միջոցները: Դատարանների կողմից պետք է նաև դիտարկվի զոհերի համար ռեաբիլիտացիայի (բժշկական ու հոգեբանական խնամք և այլ սոցիալական ծառայություններ) վերաբերյալ կարգադրություն արձակելը: Չոհերը կարող են նաև տեղյակ չլինել քաղաքացիական վնասի փոխհատուցման իրենց իրավունքից կամ թե որտեղից կարող են իրավական պաշտպանության միջոցներ ձեռք բերել, և գործող մասնագետները պետք է տարրական տեղեկատվություն

տրամադրեն այս հնարավորությունների մասին՝ միաժամանակ նրանց ուղղորդելով իրավաբանական օգնության ծառայությունների ստացման հարցում: Հանցագործությունը կատարողի նկատմամբ դրամական պատժամիջոցները հաճախ անարդյունավետ են և, հնարավոր է, բացասաբար անդրադառնան այն կնոջ վրա, որը ֆինանսապես կախված է ամուսնուց կամ զուգընկերոջից:

Կանանց նկատմամբ բռնությանն ամուսնուց քրեական գործերով իրավական պաշտպանության պատշաճ միջոցները որոշելու համար պահանջվում է բռնության դիսամիկայի և զոհի կրած վնասի վերաբերյալ պատկերացում: Ստամբուլի կոնվենցիան ուղղորդումներ է տրամադրում իրավական պաշտպանության պատշաճ միջոցները որոշելիս որոշ կարևոր նկատառումների մասին: Քաղաքացիական վնասների և քրեական պատժամիջոցների համար իրավական պաշտպանության միջոցները չպետք է իրարամերժ բնույթ կրեն, ինչը նշանակում է, որ ԿՆԲ զոհերը քրեական պատժամիջոցներին զուգահեռ իրավունք ունեն օգտվելու քաղաքացիաիրավական պաշտպանության միջոցներից (տվյալ պետության՝ հանցագործության կատարողի դեմ ուղղված) (29-րդ հոդված): Չոհերն իրավունք ունեն փոխհատուցում պահանջելու իրենց կրած վնասի դիմաց (30-րդ հոդված):

- *Պաշտպանության միջոցներ կիրառելու մասին կարգադրությունները* քաղաքացիաիրավական պաշտպանության միջոցներ են, որոնցով լուծվում է շատ զոհերի՝ բռնությամբ ուղեկցվող հարաբերությունները դադարեցնելու ցանկությունը՝ առանց կատարողին քրեական հետապնդման ենթարկելու կամ բանտարկելու անհրաժեշտության: Ինչպես նշվել է Ստամբուլի կոնվենցիայում, պաշտպանության միջոցներ կիրառելու մասին կարգադրությունները հասանելի են «անկախ այլ իրավական վարույթներից կամ ի լրումն դրանց», և դրանք կարող են նաև ներկայացվել հետագա իրավական վարույթներում (53-րդ հոդված): Բացի այդ, պաշտպանության միջոցներ կիրառելու մասին կարգադրությունների պահանջները խախտողների նկատմամբ կիրառվում են քրեական կամ այլ իրավական պատժամիջոցներ:
- *Բռնություն կատարողների համար ծրագրերի* ստեղծումը Ստամբուլի կոնվենցիայով սահմանված պատշաճ գործելակերպերից և պահանջներից մեկն է (16-րդ հոդված): Իրավական շատ համակարգերում դատախազները կարող են պահանջել, և դատարանները կարող են հանցագործությունը

կատարողներին կարգադրել մասնակցելու այդպիսի ծրագրերի՝ որպես իրենց պատիժը կրելու պայման, սակայն դրանք չպետք է այլ միջոցների սահմանման այլընտրանք լինեն: Եթե այդպիսի ծրագրերին մասնակցությունը պարտադիր է, ապա իրավական ոլորտի մասնագետները պարտավոր են հավաստիանալ, որ ծրագրերը համապատասխանում են որոշակի չափորոշիչների և ներառում են ռիսկերի գնահատումներ ու զոհի անվտանգությունն ապահովող միջոցներ:

- *Իրավական պաշտպանության միջոցներ, որոնք չեն սահմանափակվում «հատուցմամբ»:* Դրանք կարող են տրանսֆորմատիվ լինել և փորձել վերացնել գենդերային աստիճանակարգումը և կառուցվածքային անհավասարությունները: Դրանցից են պետական կոնկրետ դերակատարներին (օրինակ՝ իրավապահներին կամ առողջապահական ծառայություններ մատուցողներին) հատուկ գործողություններ ձեռնարկելու պահանջ ներկայացնելու վերաբերյալ կարգադրությունները, ինչպես օրինակ՝ Գոնսալեսը և այլք («Բամբակի դաշտ») ընդդեմ Մեքսիկայի գործում (Մարդու իրավունքների միջամերիկյան դատարան, 2009թ.): Այս գործի հետ կապված Դատարանը կարգադրել էր միջազգային չափորոշիչներին համապատասխանեցնել այն բոլոր արձանագրությունները, ձեռնարկները, քննության չափորոշիչները և ծառայությունները, որոնք կիրառվում են կանանց անհետացման, բռնաբարության և սպանության դեպքերի առնչությամբ: Այն նաև հանձնարարել էր իրականացնել մշտական կրթական և վերապատրաստման ծրագրեր ու դասընթացներ մարդու իրավունքների և գենդերի վերաբերյալ քաղծառայողների համար՝ կանանց սոցիալական դերի հետ կապված կարծրատիպերը հաղթահարելու նկատառումով: Դատարանը նաև հրահանգել էր իրականացնել մի կրթական ծրագիր, որն ուղղված կլինի Չինհուաիուայի ընդհանուր բնակչությանը՝ բռնության առկա իրավիճակը հաղթահարելու նպատակով: Պետությունից նաև պահանջվել էր Դատարան ներկայացնել տարեկան զեկույց, երեք տարի անընդմեջ, վերոնշյալ միջոցառումների իրականացման վերաբերյալ: Բացի այդ, իրավական պաշտպանության միջոցը պարտադրելու փոխարեն դատարանները կարող են իշխանության գործադիր ճյուղի հետ իրավական պաշտպանության միջոցների շուրջ

բանակցություն վարել և պահանջել լուծումներ առաջարկել ու դատարանին բացատրել իր գործողությունները:⁴

Պատժի նշանակումը

Դատախազները և դատավորները պետք է ԿՆԲ գործերով հավաստիանան, որ պահանջված պատիժն արտացոլում է հանցագործության բնույթի լրջությունը: Նման դեպքերում պատժի նշանակումը պետք է լինի **արդար, ոչ խտրական, համաչափ, միասնական և հետևողական**: Պատժի նշանակման առաջնային նպատակը պետք է լինի բռնության կրկին կատարումը կանխելը, զոհին պաշտպանելը և կատարողին պատասխանատվության ենթարկելը: Հանցագործության կատարողի ռեաբիլիտացիան (առողջացումը) չպետք է լինի քրեական պատժի առաջնային նպատակը:

Ստորև ներկայացվում են որոշ կետեր, որոնք կարող են դիտարկել դատախազները և դատավորները քրեական գործով դատավճիռ կայացնելիս՝

- *Արդյո՞ք կան ծանրացնող հանգամանքներ, որոնցով արդարացվում է առավել խիստ պատիժ նշանակելը:* (Սա կարող է ներառել հանցագործության կատարողի հարաբերությունը զոհի հետ, արդյոք հանցագործությունը կրկնվող բնույթ է կրել (կատարողը նախկինում դատապարտվել է, թե ոչ), երեխաները ներկա եղել են բռնության կատարման պահին, թե ոչ, բռնության ծայրահեղ բնույթը և (կամ) այն, թե արդյոք բռնություն կատարելիս գենք օգտագործվել է, թե ոչ):
- *Արդյո՞ք ռիսկի որևէ գնահատումից պարզ է դարձել, որ հնարավոր է, որ կատարողը կկրկնի իրավախախտումը:*
- *Արդյո՞ք սա կատարողի առաջին հանցագործությունն է:* Պարտադիր չէ, որ դրա արդյունքում պատիժը կրճատվի: Շատ իրավախախտներ, որոնք առաջին անգամ են հայտնվում դատարանում, նախկինում էլ են բռնություն գործադրել, սակայն նրանց նկատմամբ երբևէ մեղադրանք չի ներկայացվել: Դատախազներն ու դատավորները պետք

4 Տե՛ս T-760 վճիռը (Կոլումբիայի սահմանադրական դատարան, Sentencia T-760/08, հուլիսի 31, 2008թ.) (Կոլումբիա) :

Է օգտվեն տեղեկատվության այլ աղբյուրներից՝ կատարողի ոտնձգությունների պատմությունը բացահայտելու համար:

- *Կարո՞ղ է արդյոք որոշակի իրավական համակարգում սեռական բռնություն կատարողից՝ որպես իր պատժի մաս, պահանջվել որպես սեռական իրավախախտ գրանցվել:*
- *Արդյո՞ք գոհին հնարավորություն է ընձեռվել տրամադրելու բռնության ազդեցության մասին դատապարտման համար կարևոր տեղեկատվություն, օրինակ՝ գրավոր հայտարարությունը իր վրա միջադեպի ունեցած ազդեցության մասին:*

Պատշաճ գործելակերպը⁵ որոշ դատարաններում մշակվել են պատժի նշանակման վերաբերյալ ուղեցույցներ, որոնք դատավորներին օգնում են ընտանեկան և սեռական բռնության գործերով նշանակել համապատասխան պատիժ: Միացյալ Թագավորությունում, օրինակ, այդպիսի ուղեցույցներում թվարկվում են այն գործոնները, որոնք պետք է հաշվի առնվեն դատավորների կողմից և որոնք կարող են ազդել պատժի նշանակման վրա: Ուղեցույցները հիմնվում են հետազոտությունների և ապացույցների վրա, ու դրանցում հաշվի են առնվում խնդրի նկատմամբ ամբողջական մոտեցումը և փորձագետների կողմից առաջարկված տարբերակները: Ուղեցույցների կիրառումը պարբերաբար վերանայվում է: Անգլիայի և Ուելսի՝ պատիժ նշանակելու հարցերով խորհուրդը կազմել է սեռական իրավախախտումներ, ընտանեկան բռնություն ներառող և պաշտպանության միջոցներ կիրառելու մասին կարգադրության խախտում ներառող գործերի վերաբերյալ ուղեցույցներ:⁵

Ռիսկի գնահատում

Բռնություն ներառող գործերով, պատժի հետաձգման, ազատազրկման պայմանների և պատժից ազատման մասին որոշումները չպետք է կայացվեն՝ առանց զոհի կամ այլոց նկատմամբ հետագա բռնության ռիսկի գնահատման արդյունքները հաշվի առնելու: Ընտանեկան բռնությանն առնչվող շատ գործերով ռիսկի գնահատումն անցկացվում է ոստիկանության կողմից վարույթի սկզբնական փուլում, սակայն կարևոր է, որ եզրակացությունները թարմացվեն,

5 Պատժի նշանակման ուղեցույցները հասանելի են այստեղ՝ <http://www.sentencing-guidelines.gov.uk>.

և սա մի գործընթաց է, որը պահանջվում է արդարադատության ոլորտի դերակատարների գործունեության համակարգում: Դատավորները հիմնվում են իրավախախտի վտանգավորության մասին փորձագետների զեկույցների վրա՝ հատկապես պատժից ազատման պայմանների մասին որոշում կայացնելիս: Օրինակ՝ եթե իրավախախտը բանտից շարունակում է գոհին վնասելու սպառնալիքներ հղել, սա կարող է կարևոր տեղեկություն լինել ազատագրված դատավճիռը վերանայելիս: Այն դեպքերում, երբ առկա է վտանգ գոհերի և ընտանիքի համար, դատավորները պետք է ապահովեն, որ գոհերը տեղեկացված են, երբ կատարողը փախուստի է դիմել կամ ժամանակավոր կամ վերջնականորեն ազատ է արձակվել:

Գեներազգայուն գործերի և դատական նիստերի վարումը

Կան մի շարք գործնական նկատառումներ թե՛ դատավորների և թե՛ դատախազների համար՝ ապահովելու իրավական, հատկապես՝ քրեական գործերում ներգրավված կանանց անվտանգությունը և կրճատելու նրանց ռիսկերը:

Անվտանգության հետ կապված մտահոգություններ և ռիսկի կառավարում

- Դատախազների գրասենյակները, ինչպես նաև դատարանի գրասենյակները պետք է ունենան անվտանգության ապահովման համապատասխան այնպիսի միջոցներ, ինչպիսիք են զենքի սքրինինգային ստուգումը և ընտանեկան բռնության դինամիկայի ոլորտում վերապատրաստում անցած անվտանգության ծառայության անձնակազմը:
- Ընտանեկան բռնության հետ կապված վարույթների ժամանակ, դատավորները պետք է հաշվի առնեն այն բանի հավանականությունը, որ հանցագործության ենթադրյալ կատարողը կօգտագործի **գոհին ահաբեկելու** կամ դատական գործընթացում մասնաբերելու տակտիկաներ (այնպիսիք, ինչպիսիք են կատաղի, ակնդետ հայացք նետելը, հուզական ելույթով հանդես գալը և այլն): Դատավորները պետք է վճռական գործողությունների դիմեն՝ նախագգուշացում տալու, դատարանում վարույթի կողմերի նստելու տեղերը փոխելու

կամ անհրաժեշտության դեպքում կատարողին դատական նիստերի դահլիճից հեռացնելու միջոցով:

- Կանանց նկատմամբ բռնությանն առնչվող այն վարույթների ավարտին, որոնց դեպքում կատարողն արգելանքի տակ չի պահվում, պատշաճ գործելակերպ է համարվում կողմերին **որոշակի ժամանակային ընդմիջումով** դատարանից դուրս թողնելը՝ զոհին թույլ տալով առաջինը դուրս գալ դատարանից և, անհրաժեշտության դեպքում, անվտանգության աշխատակիցների ուղեկցությունն առաջարկելով:
- Դատախազները և դատավորները պետք է գրուցեն դատավարության իգական սեռի մասնակիցների, հատկապես բռնության զոհերի հետ, նրանց և նրանց ընտանիքի ցանկացած անդամի **անվտանգությանը վերաբերող ծրագրերի** մասին:
- Դատախազները պետք է բացատրեն դատական գործընթացի փուլերը և հարցնեն, թե արդյոք զոհը (վկան) դիտարկել է **պաշտպանության միջոցներ կիրառելու մասին կարգադրության** համար դիմելու հնարավորությունը: Քննարկումը պետք է ներառի այն քայլերի վերանայումը, որոնք կարող է ձեռնարկել զոհը դատական գործընթացի ընթացքում իր անվտանգությունն ապահովելու, դնրբաց նիստում իր անձնական անվտանգությանն առնչվող ծրագրերի մասին տեղեկատվություն տրամադրելու ուղղությամբ՝ հաշվի առնելով իրավախախտում կատարողի՝ արգելանքի տակ չգտնվելու հավանականությունը:
- Իրավական ոլորտի գործող մասնագետների համար պատշաճ գործելակերպ է բռնության զոհերի համար համայնքում հասանելի **սոցիալական ծառայություններին** և աջակցության կազմակերպություններին տեղյակ լինելը՝ զոհերին համապատասխան տեղեր ուղեգրելու համար:
- Դատախազներն ու դատավորները նաև պարտավոր են նախաձեռնել **ռիսկի գնահատումներ**՝ սրացած բռնության ռիսկի մակարդակը որոշելու, ռիսկը դատական վարույթի ժամանակ կառավարելու և արդարադատության համակարգի կողմից պահանջվող վերահսկողության ու միջամտության մակարդակը որոշելու համար:
- Պաշտպանության միջոցներ կիրառելու մասին կարգադրություն արձակելու վերաբերյալ լսումներում դատավորները նաև պետք

Է ռիսկի գնահատումներն օգտագործեն կարգադրության բովանդակությունը, օրինակ՝ **երեխայի տեսակցության սահմանափակումները** որոշելու համար:

- Ռիսկի գնահատումները պետք է իրականացվեն **պարբերաբար**, քանի որ ռիսկի մակարդակները դինամիկ են ու փոփոխվում են դատավարության ընթացքում: Նաև խիստ կարևոր է, որ ընտանեկան բռնության զոհերի հետ աշխատող բոլոր մասնագետները ռիսկը գնահատելու համար օգտագործեն **միասնական չափորոշիչներ** (միջգերատեսչական մոտեցում):

Պատշաճ գործելակերպը⁶ Բելգիայում Արդարադատության նախարարը և զույգերի և բռնության հետ կապված քրեական քաղաքականության հարցերով Գլխավոր դատախազների խորհուրդը հրապարակել են համատեղ շրջաբերական, որում ներկայացված են ուղեցույցներ ընտանեկան բռնության վերաբերյալ քրեական քաղաքականության համար:⁶ Շրջաբերականով ստանդարտացվում է ընտանեկան բռնության դեպքերի հայտնաբերման ու գրանցման համակարգը, որն օգտագործում են թե՛ ոստիկանները, թե՛ դատախազները: Շրջաբերականով նաև ընդհանուր գծերով ներկայացվում են իրավապահ և դատական մարմինների պարտականությունները, և այն որպես տեղեկատվական գործիք է ծառայում այդ երկու կառույցների համար:⁷

- Կանանց նկատմամբ բռնության միջադեպերը պահանջում են, որ դատական համակարգում առկա լինեն կառավարման ու կարգավորման հատուկ տեխնիկաներ: Որոշ երկրներում ստեղծվել են մասնագիտացված դատարաններ կամ դատարանների կազմում մասնագիտացված բաժիններ, որոնք հատուկ զբաղվում են այդպիսի գործերով, կամ վարում են ընտանեկան բռնության հետ կապված պաշտպանության միջոցներ կիրառելու մասին կարգադրությունների վերաբերյալ լսումները:

6 Համատեղ շրջաբերականը հասանելի է ֆրանսերենով և ֆլամանդերենով՝ հետևյալ հասցեով՝ <http://www.evaw-global-database.unwomen.org/>

7 Եվրոպայի խորհրդի՝ գեներալի հավասարության հարցերով հանձնաժողով, 2015թ.: Առկա խոչընդոտները կրճատելու և կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը դյուրացնելու պատշաճ գործելակերպերի ժողովածու, Էջեր 24-26:

Պատշաճ գործելակերպը՝ 2004 թվականին հսպանիայում ընդունվել է գենդերային բռնության գործերով պաշտպանության համատեղ միջոցների վերաբերյալ օրենք (Սահմանադրական ակտ 1/2004): Դրան հաջորդող օրենսդրական բարեփոխմամբ ներկայացվել են այնպիսի նոր կարևոր միջոցներ՝ ակտի կիրարկումը դուրացնելու համար, ինչպիսիք են ընտանեկան բռնության հատուկ և մանր հանցանքների համար արագացված դատավարությունները, որոնց մասով վճիռը կայացվում է միջադեպից հետո երկու շաբաթվա ընթացքում: Նաև ստեղծվել են ԿՆԲ հարցերով մասնագիտացված դատախազի գրասենյակ և մասնագիտացված դատարաններ: Դատարաններն ունեն համակցված քրեական և քաղաքացիական իրավագործություններ: Այս դատարանները քննում են պաշտպանության միջոցներ կիրառելու մասին կարգադրությունների համար բոլոր դիմումները (որոնք գոհը կարող է ներկայացնել ոստիկանություն, հաշտարար դատարան, պետական մեղադրողի գրասենյակ կամ Կանանց աջակցության պետական կենտրոններ) ու որոշում են կայացնում 72 ժամվա ընթացքում: Մասնագիտացված դատարաններում աշխատող դատավորներից պահանջվում է գենդերային բռնության վերաբերյալ վերապատրաստում անցնել: Օրենքով ամբողջական և բազմապրոֆիլ մոտեցում է սահմանվում գենդերային հիմքով բռնության գործերով զբաղվելու հարցում՝ իրավական համակարգի ներսում և դրանից դուրս, այդ թվում՝ զոհերի աջակցության գրասենյակներում, որոնց հետ դատարանները համագործակցում են:

- Իրավական ոլորտի գործող մասնագետները կարող են քայլեր ձեռնարկել՝ կանանց նկատմամբ բռնության դեպքերը հստակ բացահայտելու և առաջնահերթ ուշադրության ամարկա դարձնելու ուղղությամբ: Նույնիսկ այնպիսի պարզ քայլ, ինչպիսին է համապատասխան գործի նիշքը հստակորեն պիտակավորելը, կարող է օգնել ապահովելու գործը հնարավորինս ճիշտ, արագ ու նրբանկատ քննելուն (վարելուն):

Հանդիպումների պլանավորումը և դատական նիստի կազմակերպումը

- Չոհերի հետ հանդիպումների համար պետք է ընտրվի անվտանգ, մեկուսի և հարմարավետ վայր:

- Դատարանի շենքերը պետք է նախագծված լինեն այնպես, որ **առանձին սպասասրահներ** ունենան դատական վարույթի կողմերի համար:
- Միջոցներ պետք է ձեռնարկվեն **տեղում երեխայի խնամքը** կազմակերպելու համար:
- Պետք է թույլատրել, որ կանանց ուղեկցի **փաստաբանը** կամ նրանց օժանդակող անձը:

Չոհերին իրենց իրավունքների և օժանդակ ծառայությունների մասին տեղեկացնելը

- Ստամբուլի Կոնվենցիայով դատախազներից և դատավորներից պահանջվում է զոհին իր օրինական իրավունքների և աջակցության հասանելի ծառայությունների մասին հատուկ **տեղեկատվություն** տրամադրել (56-րդ հոդված):
- Դատախազները պետք է բռնության զոհերին տեղեկացնեն, թե ինչ դեր ունի Պետությունը քրեական վարույթներում, և թե ինչպես նրանք կարող են աջակցություն ստանալ այդ գործընթացում:
- Գենդերային հիմքով հանցագործությունների զոհերին պետք է հստակ բացատրել վնասի դիմաց փոխհատուցում պահանջելու, քաղաքացիական պաշտպանության միջոցներ կիրառելու մասին կարգադրությունների համար դիմելու, լսումների (ինչպես նախնական, այնպես էլ դատական վարույթի ընթացքում) ժամանակ իրենց ձայնը լսելի դարձնելու իրենց **իրավունքները**, ինչպես նաև ցուցմունք տալու պարտականությունից ազատ լինելու իրավունքը:
- Որոշ իրավական համակարգերում քաղաքացիներն իրավական **աջակցության** իրավունք ունեն միայն որոշակի չափորոշիչների համապատասխանելու դեպքում: Կարևոր է, որ այդ տեղեկատվությունը կանանց հասանելի դարձվի այն ժամանակ, երբ նրանք առաջին անգամ անչվում են դատական համակարգի հետ: Դատախազները չպետք է ենթադրեն, որ կանայք պետք է այս տեղեկատվությունը ստացած լինեին ոստիկանությունից, այլ նախնական հարցազրույցների ընթացքում պետք է ժամանակ հատկացնեն այն ռեսուրսների

տեսակների մասին խոսելու համար, որ զոհը կցանկանար, որ իրեն տրամադրեին:

Պատշաճ գործելակերպը՝ շատ երկրներում կանանց իրավունքների հարցերով մասնագիտացված ՀԿ-ները և իրավական աջակցություն մատուցողները համագործակցում են տեղի դատախազությունների և դատարանների հետ՝ կանանց համար հասանելի ծառայությունների մասին տեղեկատվական գրքույկներ կազմելու հարցում: Այդպիսի տեղեկատվությունը պետք է տրամադրվի տեղի լեզվով և այլ լեզուներով, որոնցով խոսում են կանայք այդ երկրում, ինչպես պետք է հասանելի լինի տեսողական խանգարումներ ունեցող մարդկանց (օրինակ՝ բրեյլով):

- ԿՆԲ գործերում դատավորները պետք է զոհերին տեղեկացնեն պատժի նշանակման հետևանքների, ազատագրկման հետ կապված միջոցառումների և դրանցում կատարված ցանկացած փոփոխության մասին (օրինակ՝ վաղաժամկետ կամ ժամանակավոր ազատում կամ փախուստ) այն դեպքերում, երբ զոհերի կամ նրանց ընտանիքների կյանքը կարող է վտանգված լինել:

Վկաների և դատավարության մասնակիցների հետ փոխգործակցումը

Կանայք որպես բռնության զոհեր

- ԿՆԲ-ն առավել հաճախ տեղի է ունենում մասնավոր ոլորտում զգալի հետևանքներ ունենալով զոհի համար: Ոլորտի մասնագետները պետք է փորձեն ըմբռնել, թե որքանով են այս գործերը տարբերվում բռնության հետ կապված այլ գործերից, ինչպես նաև կանանց նկատմամբ բռնության բնույթը և զոհերի, նրանց երեխաների և ընտանիքների վրա դրա ունեցած ազդեցությունը:
- Պետք չէ վախենալ զոհի նկատմամբ **կարեկցանք** արտահայտելուց և նրան բացատրելուց, որ ջանքեր են գործադրվում նրա տրավման նվազեցնելու, վարույթի ուշացումներից խուսափելու և նրա անվտանգությունը ապահովելու նպատակով:

- Պետք է խուսափել զոհի **վստահելիությունը** գնահատելուց՝ ելնելով նրանից, թե ցուցմունք տալու ընթացքում հուզական առումով որքանով արտահայտիչ է զոհը թվացել՝ հիշելով, որ զոհերը կարող են տարբեր կերպ արձագանքել քննչական ու դատական գործընթացներին:

Բռնության կատարման պահին ներկա գտնված երեխաները

- Մի կարծեք, որ եթե բռնությունը ուղղակի վնաս չի հասցրել երեխաներին, ապա նրանք զոհականացման չեն ենթարկվել, կամ ապագայում նրանց բռնության վտանգ չի սպառնում: Երբ ընտանեկան բռնության դեպքերը իրավական կարգավորման դաշտ են տեղափոխվում, **վտանգի աստիճանն ավելանում է**, և կատարողները կարող են սրել բռնությունը կամ ոտնձգությունն ուղղել երեխաներին:
- Անհրաժեշտ է խնամքով կշռադատել ռիսկերը և կողմերի ծնողական իրավունքները՝ **երեխայի լավագույն շահից** ելնելով:

Կանայք և բազմակի խտրականությունը

- Դատախազները և դատավորները պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնեն այն ձևերին, որոնցով նրանք փոխգործակցում են այն կանանց հետ, որոնք պատկանում են բազմակի խտրականության ենթարկված խմբին, քանի որ ոչ բոլոր կանանց փորձառություններն են նույնը: Օրինակ՝ այնպիսի գործոնները, ինչպիսիք են Էթնիկ ծագումը, սոցիալ-տնտեսական կարգավիճակը (ներառյալ միայնակ մոր կարգավիճակը), հեռավոր կամ գյուղական վայրից լինելը, սեռական կողմնորոշումը, հաշմանդամության կարգավիճակը, փախստականի, ապաստան հայցողի կամ ներքին տեղահանման ենթարկված անձի կարգավիճակը և տարիքը, բոլորը ազդում են կանանց փորձառությունների վրա և կարող են հանգեցնել կանանց հատկապես անբարենպաստ իրավիճակում հայտնվելուն:
- Պետք է հաշվի առնել, որ **փոքրամասնության կարգավիճակ** ունեցող կանայք արդարադատության մատչելիությունից օգտվելիս հաճախ են հանդիպում լրացուցիչ խոչընդոտների, օրինակ՝ այնպիսի գործոնների պատճառով, ինչպիսիք են

աջակցության ծառայություններից, իրավական աջակցությունից, իրավապահ մարմիններից և դատարաններից ֆիզիկական կամ աշխարհագրական առանձնացվածությունը, մշակութային ու լեզվական խոչընդոտները, «վտանգի ենթարկվելու» վախերը և իրավական հետևանքները (ներգադրողի կարգավիճակ ունեցող կանանց համար սա կարող է նշանակել արտաքսման վախը, նույնասեռական, երկսեռական և գենդերափոխ (ՆԵԳ) կանանց համար դա կարող է նշանակել նրանց սեռական կողմնորոշման «բացահայտման» վտանգը և հավանական խտրականությունն ու դատաստանները):

- Անհրաժեշտ է խուսափել կանանց հատուկ և փոքրամասնություն կազմող խմբերի մասին **կարծրատիպերի** վրա հիմնվելուց (օրինակ՝ «ընտանեկան բռնությունը ռոմա ազգության մշակույթի մաս է կազմում»), հատկապես եթե այդ առասպելները արդարացնում են գենդերային հիմքով բռնությունը: Սա հատկապես կարևոր է, երբ քննվում են այնպիսի վնասակար դեպքեր, ինչպիսին օրինակ կանանց սեռական օրգանների խեղումն է:
- Փոքրամասնություն կազմող կանանց հետ կապված առանձնահատուկ հանգամանքները, այդ թվում՝ մշակութային արմատները հաշվի առնելով չի կարելի արդարացնել մարդու իրավունքների խախտումները մշակույթի հիման վրա:

Գենդերային կանխակալություն դատական վարույթներում

Դատական վարույթներում գենդերային կանխակալության և անհավասարությունների բախվելը կանանց համար սովորական երևույթ է: Այդ կանխակալությունը ընդհանուր կարծրատիպերի արդյունք է, ինչը չի գիտակցվում: Գենդերային կանխակալությունը կարող է առաջանալ այն դեպքում, երբ կանանց փորձառությունները բավարար չափով չեն հասկացվում կամ դրանց բավարար ուշադրություն չի դարձվում: Ստորև ներկայացված են կանխակալության հնարավոր ոլորտների օրինակներ, որոնք կապված են դատական վարույթի կողմերին ցուցաբերած վերաբերմունքի, ինչպես նաև դատավորների վարքագծի և դրա հիմնավորման հետ:

- Լեզվի անփույթ և (կամ) ոչ տեղին օգտագործումը (սա կարող է ներառել, օրինակ, իգական սեռի ներկայացուցիչներին՝ «աղջիկներ» և արական սեռի ներկայացուցիչներին՝ «տղաներ»)

կամ կանանց՝ «սիրելիս», «թանկագինս», «օրիորդ» և այլ բառերով դիմելը: Դա նաև կարող է նշանակել բացառիկ և սեռին հատուկ այնպիսի լեզու օգտագործելը, ինչպիսին է «նախագահողը»):

- Կնոջը տվյալ իրավիճակում տղամարդու գործողությունների կամ զգացմունքների տեսանկյունից գնահատելը:
- Կնոջը գնահատելը այն տեսանկյունից, թե «նորմալ» կինը ինչպես պետք է իրեն պահի:
- ԳԲ-ի, օրինակ՝ ընտանեկան բռնության («բռնության պարույրի») կամ սեռական ոտնձգության և զոհի վրա դրա ազդեցության մասին ըմբռնման բացակայությունն ցուցաբերելը:
- Տան աշխատանքները կատարելու և երեխայի խնամքի հետ կապված աշխատանքների արժեքը չգիտակցելը:

Փորձագետների և դատարանի բարեկամի (*amici curiae*) դերը

- Մասնագիտական գիտելիքով փորձագետները կարող են օժանդակել դատարանին երեխայի լավագույն շահը որոշելիս կամ հասկանալ բռնաբարության տրավմայի **սինդրոմին**, հետտրավմատիկ սթրեսային խանգարման սինդրոմին, ոտնձգության զոհերի կողմից վերապրած բռնության պարույրին կամ օրինակ՝ իգական սեռի իրավախախտներին վերաբերող՝ **ծեծի ենթարկված կնոջ սինդրոմին** առնչվող բարդ երևույթը:
- Փորձագետի եզրակացությունը կարող է արդյունավետ լինել նաև ընդունված գենդերային կարծրատիպերը, ինչպես օրինակ՝ բռնաբարության «տիպիկ» զոհի վարքագծի մասին «առասպելը» կոտրելու հարցում:
- Դատավորները նաև պետք է ուշադրություն դարձնեն եզրակացության շրջանակներին և անպայման սահմանափակեն փորձագետին՝ միայն իր ձեռնհասությամբ համապատասխանող ոլորտներով: Հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնել այն բանի ապահովմանը, որ փորձագետ վկան կանխակալ կարծիք չհայտնի կամ չամրացնի գենդերային կարծրատիպերը, այլ որ նրա եզրակացություններն արտացոլեն կանանց շահերը կամ մտահոգությունները: Որոշ իրավական համակարգերում

դատավորը կարող է որոշել նշանակել փորձագետ այդ նպատակով:

- Դատարանի բարեկամի (amicus curiae) ամփոփագրերը հիմնականում օգտագործվում են իրավունքի կետերը պարզաբանելու կամ որևէ կոնկրետ թեմայի վերաբերյալ իրավական պրակտիկան բացատրելու համար (թեև նրանք կարող են նաև ներկայացնել փաստերի հետ կապված կամ գիտական տեղեկատվություն): Դատարանի բարեկամի ամփոփագրերը ներկայացվում են վարույթի կողմ չհանդիսացող անհատների կամ կազմակերպությունների կողմից, որոնք, սակայն, գործին վերաբերող դիտողություններ են առաջարկում: Դատարանի բարեկամի ամփոփագրերի նպատակը դատարանին աջակցելն է: Դատարանի բարեկամի կողմից ամփոփագրերը չպետք է այնուամենայնիվ դիտողություններ պարունակեն գործի էական հանգամանքների վերաբերյալ:

Վեճերի այլընտրանքային լուծում (ՎԱԼ)

ՎԱԼ եզրույթը կարող է վերաբերել դատավարության ամբողջ գործընթացին փոխարինող այնպիսի մեխանիզմների, ինչպիսիք են արբիտրաժային, միջնորդության և բանակցային գործընթացները: ՎԱԼ գործընթացները կարող են լինել կամավոր կամ պարտադիր և կարող են հանգեցնել պարտադիր ուժ ունեցող կամ պարտադիր ուժ չունեցող որոշումների կայացման: Թեև ՎԱԼ-ը կարող է որոշ իրադրություններում օգտակար լինել, գենդերային հարցերով փորձագետները կոչ են անում զգույշ լինել այդպիսի այլընտրանքային գործընթացները կանանց համար արդարադատության մատչելիության համատեքստում կիրառելիս: Ստամբուլի կոնվենցիայում նույնպես հստակ **արգելք** է սահմանված վեճերի լուծման **պարտադիր այլընտրանքային գործընթացների**, այդ թվում՝ միջնորդության և հաշտարարության նկատմամբ, կոնվենցիայում նկարագրված՝ կանանց նկատմամբ բռնության տեսակներին վերաբերող գործերի քննության և պատժի նշանակման դեպքերում (48-րդ հոդված):

Ավելին, ՎԱԼ-ը այն դեպքում, երբ կիրառվում է ընտանեկան բռնության գործերով, հիմնվում է այն սխալ պատկերացման վրա, որ բռնության համար հավասարապես մեղավոր են թե՛ կատարողը, թե՛ զոհը, և որ երկու կողմին էլ անհրաժեշտ է զուսպ վարքագիծ դրսևորել՝ խնդիրը լուծելու համար: Այս մոտեցմամբ նվազեցվում է

հանցագործության լրջությունը: Ընդհանուր ձևակերպմամբ՝ այն սահանգատում է իրավունքի գերակայությանը և օրենքի առջև կանանց հավասարությանը, քանի որ դատական համակարգի հիմնական շրջանակներից դուրս է մղում այնպիսի լուրջ հանցագործություններ, ինչպիսիք են կանանց սկստմամբ բռնարարքներ ներառող հանցագործությունները:⁸

Միջնորդությունը հաճախ կիրառվում է ընտանեկան իրավունքին և ամուսնալուծությանը վերաբերող այնպիսի գործերով, ինչպիսիք են գույքը բաժանելու, երեխայի իսնամակալությունը ստանձնելու և երեխայի տեսակցության շուրջ վեճերը: Դատարանները, նախքան ցանկացած ընտանեկան վեճին ամնչվող գործ միջնորդության հանձնելը, պետք է մշակեն սքրինինգային ընթացակարգեր՝ որոշելու, թե արդյոք եղել է ընտանեկան բռնության նախապատմություն, թե ոչ: Դատարանի աշխատակազմը և որպես միջնորդ հանդես եկող այլ անձինք պետք է վերապատրաստվեն այդպիսի սքրինինգային ստուգումներ անցկացնելու և դրանց գաղտնիությունն ապահովելու համար:

---

8 Կանանց համար գենդերային հիմքով բռնության մասով արդարադատության մատչելիությունը, Թիվ 12 ուղեցույց՝ գործող մասնագետների համար, իրավագետների միջազգային հանձնաժողով, էջ 138:

Օգտագործված գրականության ցանկ

Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման և բռնության դեմ պայքարի Եվրոպայի խորհրդի (Ստամբուլի կոնվենցիա) և կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության փորձագետների խումբ <http://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/home>

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան, մամուլի ծառայություն, դատարանի նախադեպային իրավունքի մասին թեմատիկ փաստագրություններ, այդ թվում՝ գենդերային հավասարության, ընտանեկան բռնության, կանանց նկատմամբ բռնության, վերարտադրողական իրավունքների, մարդկանց թրաֆիքինգի, աշխատանքային իրավունքների մասին <http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=press/factsheets>

Գենդերային հավասարություն և կանանց իրավունքներ - Եվրոպայի խորհրդի չափորոշիչներ (2016) <https://edoc.coe.int/en/gender-equality/6930-gender-equality-and-women-s-rights-council-of-europe-standards>

Կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիության վերաբերյալ իրագործելիության ուսումնասիրություն (2013) <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680597b1e>

Անդամ պետություններում պատշաճ գործելակերպի օրինակների հավաքածու՝ նվազեցնելու համար առկա խոչընդոտները և նպաստելու կանանց համար արդարադատության մատչելիությանը (2015) <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680597b12>

Արևելյան գործընկերության հինգ երկրներում կանանց համար արդարության մատչելիության հասնելու խոչընդոտների, միջոցների և լավագույն փորձի վերաբերյալ ազգային ուսումնասիրություններ (2016)

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806b0f41>

Կարևորագույն ծառայությունների փաթեթ բռնության ենթարկված կանանց և աղջիկների համար / Մոդուլ 3: Արդարադատության և ոստիկանության հիմնական ծառայություններ (ՄԱԿ Կանայք, ՄԱԿ-ի Բնակչության հիմնադրամ, ԱՀԿ, ՄԱՉԾ և ՄԱԹՀԳ, 2015թ.)

<http://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2015/12/essential-servicespackage-for-women-and-girls-subject-to-violence>

<http://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2015/12/essential-services-package-for-women-and-girls-subject-to-violence>

Ուղեցույց Ստամբուլի կոնվենցիայի մասին, Եվրոպայի խորհուրդ <http://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/publications>

Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության դեմ պայքարի ոլորտում իրավապահ մարմինների և արդարադատության աշխատակիցների արդյունավետության բարձրացում. Դասընթացավարների ուսուցման ձեռնարկ (Եվրոպայի խորհուրդ, 2016) <https://rm.coe.int/16806acdfd>

Կանանց նկատմամբ ընտանեկան բռնության կանխարգելում և պայքար՝ իրավապահ մարմինների և արդարադատության աշխատակիցների վերապատրաստման ուսումնական ռեսուրս (Եվրոպայի խորհուրդ, 2016) <https://rm.coe.int/16805970c1>

Կանանց և աղջիկների հանդեպ բռնությանը հակազդող արդյունավետ դատական արձագանքի մասին ձեռնարկ (ՄԱԹՀԳ, ՄԱԿ Կանայք, 2014) http://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/14-02565_Ebook_new.pdf

Կանանց նկատմամբ բռնության վերաբերյալ օրենսդրության ձեռնարկ (ՄԱԿ Կանայք, 2012) <http://www.un.org/womenwatch/daw/vaw/v-handbook.htm>

Սեռական բռնություն կանանց նկատմամբ. վնասակար գենդերային կարծրատիպերի և ենթադրությունների վերացումը օրենքներում և պրակտիկայում (Իրավաբանների միջազգային հանձնաժողով, 2015) <https://www.icj.org/icj-addresses-harmful-gender-stereotypes-and-assumptions/>

Կանանց համար արդարադատության մատչելիություն
գենդերային բռնության հարցերում. գործնական ուղեցույց
(Իրավաբանների միջազգային հանձնաժողով, 2016)
[https://www.icj.org/wp-content/uploads/2016/03/
Universal-Womens-accesss-to-justice-Publications-
Practitioners-Guide-Series-2016-ENG.pdf](https://www.icj.org/wp-content/uploads/2016/03/Universal-Womens-accesss-to-justice-Publications-Practitioners-Guide-Series-2016-ENG.pdf)

Լիլիա Ֆարկաս, Ինչպես բողոք բերել խտրականության
վերաբերյալ. Ձեռնարկ խտրականության արգելման մասին ԵՄ
դիրեկտիվի վերաբերյալ (Եվրոպական հանձնաժողով, 2011)

Գուլյան, Կրավեց և Մենոն, Սեռական բռնության
հանցագործությունների ապացուցում, Սերժ Բրամերցի
և Միշել Յարվիսի խմբ., Հակամարտությունների հետ
կապված սեռական բռնությունների հետապնդում
դատական կարգով ՄՔԴՀ/ICTY (OUP, 2016)

Մարին Հեսթեր և Սարա Ջեյն Լիլի, ընտանեկան և սեռական
բռնարարների համար նախատեսված ծրագրեր. Ստամբուլի
կոնվենցիայի 16-րդ հոդված, (Եվրոպայի խորհուրդ, 2014)

Էշլի Է Լոուեն և Նիկա Դոդջ Աբրամս, Արդյո՞ք պետք է
միջնորդությունը ընտանեկան բռնության գործերում Օուլքլանդի
վարչական շրջանի իրավաբանների միություն, Նոյեմբեր (2011)

Դատական քուլեջ, հավասար վերաբերմունքի
հանձնախմբի գիրք. Լոնդոն (2013)

Արևմտյան Ավստրալիայի գլխավոր դատախազի
դեպարտամենտ: 2009 թվական: Օրենքի առջև
հավասարության վերաբերյալ դատավորի ձեռնարկ: Մաս
7. Կանայք: Առաջին հրատարակություն, Պերթ (2009)

Լաուրա Ֆան դեն Էյնդ, Փորձագիտական հայացք Մարդու
իրավունքների հասարակական կազմակերպությունների Amicus
Curiae գործընթացին Մարդու իրավունքների եվրոպական
դատարանում: Նիդերլանդների մարդու իրավունքների
եռամսյակային հրատարակություն, հատ. 31/3. Էջ 274. (2013)

Եվրոպայի խորհրդի՝ Գենդերային հավասարության
ռազմավարություն 2014–2017, ռազմավարական 3-րդ
նպատակ՝ կանանց համար արդարադատության
հավասար մատչելիության երաշխավորում

Եվրոպայի խորհրդի Գեներային հավասարության հարցերով հանձնաժողով, կանանց համար արդարադատության մատչելիության խոչընդոտների վերացման և մատչելիության ոլորացման պատշաճ գործելակերպերի ժողովածու (2015)

Կարմեն դե լա Ֆուենտե Մենդես: Իսպանիայում կանանց նկատմամբ բռնության գործերը քննող հատուկ դատարանները և հատուկ դատախազությունները. Տասը տարվա փորձառություն. Կանանց համար արդարադատության մատչելիության խոչընդոտներ, իրավական պաշտպանության միջոցներ և պատշաճ գործելակերպեր, Ելույթ «Դատարանների կարողությունների ամրապնդում կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը բարելավելու նպատակով» տարածաշրջանային համաժողովում, հոկտեմբերի 24–25, Քիչնև, Մոլդովայի Հանրապետություն (2016):

Եվրոպայի խորհուրդը մայրցամաքի առաջատար կազմակերպությունն է մարդու իրավունքների բնագավառում: Այն կազմված է 47 անդամ պետություններից, որոնցից 28-ը Եվրոպական միության անդամներ են: Եվրոպայի խորհրդի բոլոր անդամ պետությունները ստորագրել են Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիան, որը մարդու իրավունքների, ժողովրդավարության և իրավունքի գերակայության համար մշակված միջազգային պայմանագիր է: Անդամ պետություններում Կոնվենցիայի կատարումը վերահսկվում է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից:

www.coe.int

Եվրոպական միությունը տնտեսական և քաղաքական յուրահատուկ գործընկերություն է Եվրոպական 28 ժողովրդավար պետությունների միջև: Միության նպատակներն են խաղաղությունը, բարեկեցությունը և ազատությունն իր 500 միլիոն քաղաքացիների համար՝ ավելի արդար և անվտանգ աշխարհում: Աշխատանքներ կատարելու նպատակով ԵՄ պետությունները ստեղծել են ԵՄ-ն ղեկավարող և ԵՄ օրենսդրություն ընդունող մարմիններ: Հիմնական մարմիններն են Եվրոպական խորհրդարանը (որը ներկայացնում է Եվրոպայի բնակիչներին), Եվրոպական միության խորհուրդը (որը ներկայացնում է ազգային կառավարությունները) և Եվրոպական հանձնաժողովը (որը ներկայացնում է ԵՄ համընդհանուր շահերը):

<http://europa.eu>

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Implemented
by the Council of Europe